

84(2=632.1)6

С901

Байрам  
Суркашев

Туулар—  
менин  
кабайым

ПОЭМА  
ЛА  
ЎЛГЕРЛЕР

Горно-Алтайск • 1980



334898.



КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК  
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ  
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ  
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач

Сух. тип. № 7. 10296 — 10.000 000.





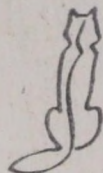


Байрам Суркашев

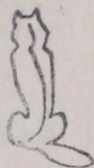


# Туулар—менин кабайым

~3



ПОЭМА  
ЛА  
УЛГЕРЛЕР



Алтайдын бичиктер чыгарар издательствозынын  
Туулу Алтайдагы бөлүгү • 1980



84(2=632.1) 6

C 901

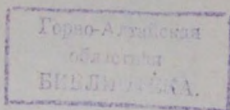
~~C (АЛТ.)~~

~~C 439~~

901

0

334898



Байрам Суркашев — көп тоолу жуунтылардын авторы. Ол балдарга да, жаан да улуска жарамыктуу жакшы бичиктер чүмдеген. Онын учун кычыраачылардан алкыш-бийандуу сөстөрдү автор ас катап уккан эмес.

«Туулар — менин кабайым» деген бу бичикке «Эзендик» деген поэма да жаңы чүмдеген үлгүлөр кирип жат. Поэттин бичижи, айткан шүүл-телери жуунтыдан жуунтыга жаранып, тыгып турганын кычыраачы мынан жарт сезер.

C  $\frac{70403 - 008}{M 138 (03) 80}$  84 — 80

© Горно-Алтайское  
издательства, 1980

отделение

Алтайского книжного

5-СБК-Т-МК



## ЭЗЕНДИК

Канду жууда тынын кысканбаган  
адаларыска, акаларыска, кату ойлор-  
до калганчы кучин беринип иштеген  
эжелериске, эжелериске учурлап ту-  
рум.

## ҚИРЕ СӨС

Эзендик деп журт болгон,  
Эне-төрөл жер болгон,  
Сологой деп сойокко  
Солонгы сайып туратан,  
Сологойдын ар жанга  
Күн жажынып калатан.

Толун айы ашпайтан,  
Жылдыстары очпөйтөн,  
Чанкыр энир киргенде  
Чанкыр аттар ойлойтон.  
Бала тужым шак анда  
Айла жажынып ойнойтон.

Эзендик деп журт болгон,  
Эне-төрөл жер болгон,  
Эмди андый журт жок.  
Ол келер ойгө удура,  
Жараш тангдарды одура  
Көчө берген качан ок.

Эзендиктин эрлери —  
Жоныстын оижук кебери  
Канду жууда кырылган.



Олор тынын кысканбай,  
Оштүлөрдөң жалтанбай,  
Төрөлин төжиле кор алган.

Эзендик деп журт болгон,  
Күүни ару жон болгон,  
Оны эске алайын.  
Эзендик деп кичинек күн,  
Ырысла жарыган төрөл күүн,  
Канайып күйгөн айдайын.

І б ө л ү к

## ЖАҢЫ ЖҮРҮМ

### КОММУНАЛАР

Улу Совет орооныста,  
Бистин чаңкыр Алтайыста  
Учуры жаан коммуналар  
Анда-мында төзөлгөн.  
Революция Лениннин  
Айткан жолын көстөгөн.

Жаңы жүрүм жаңы ла  
Жаш баладый алтаган,  
Айак-калбак, мал-ашты  
Бириктирип баштаган,  
Албаты-жон коммунанын  
Қожондорын чүмдеген.



Жырткы тонду жоктулар,  
Чапты, сойон, маймандар  
Бир јудурук болорго,  
Биригип ийде болорго,  
Ичкери јаан алтам эткен,  
Коммунага киргилеген.

Албатынын революциязы  
Јаңы судур бичик ачкан,  
Јаңы јазн учур тапкан.  
Јаңайлыктап јон үренген,  
Јашөскүримге јол көрүнген,  
Туйук санаа тумандый кайылган.

Қара ағаштый албаты  
Коммунизм јолына чыккан.  
Қайла, маска тудунып,  
Қарангуйла тартышкан.  
Ленинизм жарыткыш болгон,  
Албаты ийдези тенгис болгон.

Ол туштагы коммуналар  
Ырыс текши јонго деген.  
Јалтанбас чындык коммуналар  
Албатыга тирү үрен чачкан.  
Қолхоз јурты төзөлгөн,  
Коммуна кожондо чүмделген.

Ол тужында, улустар,  
Оны кем ундылтар:  
Қолхозтор аттары кеендик,  
Амадулу, алтай болгон —  
«Қызыл мечин», «Эзендик»,  
«Қызыл мааны», «Таң чолмон».



Айдып ийзе — тили јорго,  
Ары болзо — ады јорго,  
Алтай чүмийи јылыйтпаган,  
Төрөл күүнийи артатпаган  
Албатылу Алтай турган.  
Калыктын јүрүми јанырган.

## БАШТАПҚЫ ПРЕДСЕДАТЕЛЬ

Кызыл тыттар ортозында,  
Сологойдын одожында  
Эзендик деп јараш атту,  
Јүрегинде кызыл флагту  
Колхоз јүрүмге алтаган,  
Улузын Салам баштаган.

Јорго адына минеле,  
Јон баштаган Салам.  
Албаты ортозына јүреле,  
Јакшы сөсти көп уккан.  
Беш сабары бичикчи,  
Комус ойноп билесчи.

«Эзендик» колхозты баштазын,  
Јаңы јүрүмге алтазын деп,  
Аймакта оны јөптөгөн.  
Эзендиктий колхозтор,  
Тебүлү иште јозоктор  
Ол өйлөрдө көптөгөн.

Ак мал азыраары,  
Албатыны баштаары,  
Саламга эмди эн кереес.



Күнүн ле эрте турарга,  
Колхозтын ижин баштаарга,  
Ого жеңил эмес.

Салам аймакка барып,  
Санаа-күүни жарып,  
Колхозы керегинде куучындайт.  
Жанып келеле кичеенет,  
Жайдын түжүне иштенет,  
Жанарга түнде бачымдайт.

Эртен тура конторага  
Колхозчылар жуулат.  
Адарунын уйазындый  
Кичинек контора жүүлейт.  
Кирген-чыккан улустар,  
Жардак каткы, табыштар.

Иштин тебүзин тынарга,  
Ийде тартынып аларга,  
Колхозчылар киргилейт.  
Ишти мынайып эдеектер,  
Бисте мындый керектер деп,  
Саламга улус келгилейт.

Кажы ла кижинин сурагын  
Салам жартап берер.  
Жылбас иштин тутагын  
Жазап айдып билер.  
Салам ишти башкарат,  
Көп сурактар жарталат.

Салда тутпаган улустар  
Жер кыралап, аш үрендейт.  
Кере карыш мажактар



Кўнге керилип жайканат.  
Ус сабарлар ап-ару,  
Иштин учуры агару.

Колхозко кожо иштегилеп,  
Улустын жүрүми жаранды.  
Келер өйгө иженгилеп,  
Санаа-күүни жарыды.  
Колхозчылар ырысту:  
Чайлу, тусту, талканду.

Күн талтүшке жууктаарда,  
Салам адын ээртеди,  
Тагынан жаткан Табарчыга  
Барып келерге мендеди.  
Табарчы колхозко кирбеген,  
Та неге де эренгистелген.

Канча катап оны айдар деп,  
Адына минип бачымдайт.  
Кирбезим десе канайдар деп,  
Тискин тудуп, камчылайт.  
Жорго ады бырт этти,  
Жол удур сурт этти.

Jeерен ады жылгыр желди,  
Табарчы-эшке једип келди.  
Саг башка үн угулды,  
Чадыр айылга торгулды.  
Салам адын буулады,  
Саат эдип тындады.

— Кејегези кер-алтын,  
Кергил бойы сум алтын,



Арал јакалай журтаган  
Ачай буурыл кербил ка-а-ам!

Та кайлаган Табарчы,  
Та камдаган Табарчы.  
Табарчынын үни коолойт,  
Салам ондоп болбойт,  
Бозогоны алтады,  
Бойы торт ло кайкады.

Табарчы эр жанында,  
Жыракызы койнында,  
Қалап калган отурат.  
Саламга чөөчөй тутурат.  
— Председатель келген бе? —

дейт,

— Агитация эдер бе? — дейт.

— Бу жүрүмде мен  
Көп шыраны көргөм,  
Бу ла менин колдорым  
Көп колондор өргөн.  
Чын, мен жокту,  
Жажына жалчы болгом,  
Алдыгарга жозокту  
Кижн болуп болбогом.  
Улустарга одын кескем,  
Бозогозынан аяк ичкем,  
Тыттар жыгып саныстагам,  
Орустарга саткылагам.  
Жалчы болуп жалынгам,  
Жаргак тонымды жабынгам.  
Қанча катап Ондойлогом,  
Қачан мен тойлогом?  
Қачан мен жыргагам?



Мени улус каргаган:  
— Өрө чыкпас Табарчы,  
Өкпө јиген Табарчы,  
Колхозко кирбес Табарчы,  
Коокымайтыган Табарчы.  
Табарчыны јамандап,  
Кандый туза түжер?  
Јаандарын ээчий  
Јаш балдары көрүжер.  
Мени тербезен дешкилейт,  
Бойлоры нени эткилейт?  
Кербенеш деп чололоттым,  
Кемди мен кородоттым?.. —  
Қалаңы Табарчы карганат,  
Қалаптанып арбанат.

Табарчының тарынтаңын  
Салам ичинде ондойт.  
Кезик улустың тилдери  
Кемжик эткен деп бодойт.  
Оның учун јангыскан,  
Јалчы болуп јанжыккан.

— Унчукпай отур тийдим, —  
Күнгей айтты тидим.  
Ұйының ұнин угала,  
Табарчы бачым турала,  
Тышқары чыгала, кирди,  
Күнгей отурып, түк иирди.

— Қолхозко кирзегер, бис слерге  
Тура тудуп берерис.  
Јалға иштеп жүрерге



Јенил эмес билерис,  
Эмди улус тенг јанду,  
Иштеген сонғында тенг јалду.

Колхоз слерге болужар,  
Кой до кабырып јүрбес пе?  
Күс келгежин, аш быжар,  
Түней курсак јибес пе?.. —  
Салам удура унчугат,  
Қағзазынан ыш чыгат.

— Эзирип калтырым, Салам,  
Ачынба меге, балам,  
Эбире шүүп көрөйин,  
Неге мен көөрөйин,  
Јөөжөм мениң чадыр-кааза,  
Колхозко кирбей, канайдар база.

Табарчы учында јөпсинет,  
Айткан сөстөрин көпсинет.  
Салам чөөчөй амзады,  
Қағып ийеле қағзазын,  
Айылдан чыгып, ары јортты,  
Табарчы-эш кийинде артты.

Колхозтың ижин башкарып,  
Салам улуска мактадат.  
Јорго ады бышкырып,  
Јолды өрө барадат.  
Саламның күүни ару,  
Амадузы агару.

Албатыга ол эптү,  
Эки көзи төп.  
Колхозына керектү,



Тузазы да көп,  
Жүреги сескир кижи,  
Председатель ижи.

## КУЗМЕ

Күзме эпчил, бөкө кижи,  
Малтазы курч, эптү.  
Тура тудары онын ижи,  
Бойы баатыр кептү,  
Тоормошты женил көдүрет,  
Тураны жылгыр бүдүрет.

Колдоры онын корсок,  
Алақандары торсок,  
Жарындары жалбак,  
Кой тиштери койу ак,  
Сыны узун, коркок,  
Качан да билбес кооркоп.

Тура төзөзө — Күзме,  
Толук чертсе — Күзме,  
Рамдар этсе — Күзме,  
Тоомжылу кижи Күзме.  
Тураны тудуп билер,  
Жосторды да тилер.

Уни жоон, јобош,  
Балтырлары тоормош,  
Күзме јокко тура бүтпес,  
Оны база кем билбес.  
Тура тудаачыларды баштайт,  
Көп суракты ол јартайт.



Агашты канайып јандаарын,  
Апарып оны саларын,  
Эжикти канайып эдерин,  
Полды канайып эптеерин,  
Ўезин билер Кўзме,  
Ўезин эдер Кўзме.

Эзендиктинг эрлерин  
Тура тударга ўреткен,  
Уур ишке кара тери  
Чамчазынан ўткўн,  
Арыдым деп отурбас,  
Айыл-јуртын тоскурбас.

Эртен турадан ала  
Бозом энирге јетире  
Эзендикте иш кайнайт,  
Киреелер шыгырайт,  
Малталардын табыжы,  
Јарыт улустын сагыжы.

Соок кыштар ологго  
Эмди неме эмес.  
Кирип келзенг конорго,  
Айылчы кижии сен кереес,  
Јакшы сўстўр табылар,  
Јамырказан адылар.

Кўзмени улус мактайт,  
Удура кату сўс айтпайт,  
Кўзме кирзе, јер јайлайт,  
Кайчы кижии кай кайлайт,  
Эп-сўмеге ўрет дежет,  
Қолын сунуп эзендежет.



Күзмеге кем де өөркөбөйт,  
Күзме бир де көөрөбөйт,  
Жайдын түжүне иштенет,  
Жаңы жүрүмге иженет,  
Лозокту кижиге јол ачылар,  
Күзмеге база кем ачынар.

Быжу туткан туралар  
Эзендикте көптөйт,  
Кышкыда темир трубалары  
Чедиргентип соок өтпөйт.  
Күзмени улус мактайт,  
Күзмени улус алкайт.

Тура тудуп билер улус  
Эзендикте көптөди.  
Эң эпчил ле эң ус деп  
Күзмени олор јөптөди.  
Иштеңкейге мак јакшы,  
Кооркокко коп јакшы.

\* \* \*

Јабыс теңери алдында,  
Јаркынду тандарга удур  
Јаңы тийген күннинг чоғындый,  
Јаңы јарылган јылдыстый,  
Эзендик деп колхозым  
Там ла өзүп өңжиди.

Јаан Упсый, Күзме, Күндлей,  
Эжер, Кузук, Јакы, Күдрей  
Јараш толуктар черткилеп,



Алтай кожон чөйгилеп,  
Јаңы туралар туттылар,  
Јаңы жүрүмге баштандылар.

Аш уратан амбарлар,  
Јаңы јараш туралар  
Јединишкен немедий,  
Јеп-јергелей тургулайт.  
Айылдап келген улустар  
Эзендикти кайкайт.

Колхозтор малы көптөп,  
Јаңы жүрүм көйлөп,  
Јарадынаң ажынды.  
Ат конусту энирде  
Амадудый бийикте  
Сырга ойногон улустың  
Сыр кожоңы торгулды.

## КУДУР

Күдүр деп јаш уул,  
Күдүр деп јараш уул  
Күнүн ле чибилер бажына чыгат,  
Самолеттор кондырың, соодоп турат.  
Түни-түжи Эзендиктин үстинде  
Агаш самолеттордың табыжы угулат.

Бош өйлөрдө узанып,  
Бойы нени ле эдет.  
Аркалар јаар ууланып,  
Койон до тузактап экелет.  
Балдар оноң айрылбас,  
Ол нени сананып таппас.



Колы эптү, кеберкек,  
Көзи чокту—илбизин,  
Колында малта чечеркек  
Иштенкейи не дейзинг.  
Кыскарта айтса, шулмус  
Кылык-жанду, ус.

Je бир катап Күдүр  
Коштой журтка тойлоп жүрген.  
Омок бойы Күдүр  
Эмеш санааркап тура берген,  
Ондо бир жараш кыс...  
Сананганда ол ырыс.

Энезине эмди канайып айдар,  
Кысты бойы канайып сөстөөр.  
Бир ле катап ол кысты көргөн,  
Онын көстөри Күдүрди өртөгөн.  
Эмди ол шыркалу,  
Сүүш чын ла шыралу.

Күдүр кысты сүүйт,  
Айыл тударга шүүйт,  
Адазына айдарга сананат,  
Je ол удур кылайат,  
Узанары астады,  
Улу тынары көптөди.

Анча-мынча болбогон,  
Кысты сөстөп келин барган.  
Күдүр каран санааркаган,  
Келин баргалы удаган.  
Алтай кыстар уйалчан,  
Көстөринде ару танг.



## ТОЙ

Той, той, той,  
Эзендикте той.  
Кемнинг тойы деп суражат,  
Жиремейдинг эн кичинек  
Уулынын тойы деп айдыжат.

Чакыда аттар бышкырыжат,  
Көндүргелери шыгыражат.  
Күн бийиктеп чыкты,  
Түнүктен чыккан ышты  
Көрүп улус мендегилейт,  
Жүректери көкигилейт.

Олор жаңы жолго чыккан,  
Ончолоры жонго чыккан,  
Ырызы олордын ундылбас,  
Албатыда артабас,  
Эл жүрекке эбелер,  
Элен чакты эбирер.

Жаңы айылдын түнүгинде  
Жажыл кайын шылырайт.  
Айландыра ак жерде  
Албаты-жон кыймырайт.  
Казандарда эт жуулу,  
Казанчылар сускулу.

Ак тондорлу келиндердин  
Чачактары жайылат.  
Акар тонду эр улустар  
Қоқурлажып отурат.  
Киреелер шыгырайт,  
Жииттер одын жаргылайт.



Байа качкын кысты  
Көжөгөлү экелген.  
Жаңы айылга ырысту  
Жаңгарлажып кийдирген.  
Ады онын Жарганат,  
Албатыда жарлу ат.

Чадырда от жаан,  
Очокто кара казан,  
Улустар ортодо куучын,  
Кирген кижиге көчө урулат.  
Казаннан ак буу чыгып,  
Эттин жыды жайылат.

Жаңы келин эпши жанында  
Алтай некей тонду эмтир.  
Онын кызыл жаагында  
Кара мен бар эмтир.  
Бөрүгин көзине жетире кийген,  
Бойы сүрекей кемзинген.

Отурган улус омок,  
Ортозында очок.  
Кем де кожон чөйөт,  
Керсү ичкери көрөт.  
Улустын көстөри чедирген,  
Олорго кожон эбелген.

Кожонды угуп Салам  
Койнынан журук чыгарды.  
Ойгор Лениннин журугын  
Отурган улуска көргүсти.  
Журукты улус блаажат,  
Жүрексиреп айдыжат:



— Ээк сагалду кижн эмтир.  
— Чырайы эрү кижн эмтир.  
— Алтай кижиге түңгейлеш.  
— Андый да болзо, эмеш  
Түңгей эмес — деп, кем де айдат.  
Је ичинде јарадат.

Улус токунаган кийнинде  
Салам куучын айтты.  
Јурукты акту күүнинен  
Јарганатка сыйлады.  
Улустар кол чабышты,  
Алкыштарын айдышты.

Күдүр бүгүн түжүне  
Күлүмзиренип јүрет.  
Јарганат деп сүүжине  
Јажытту јалакай көрөт.  
Айылчыларды уткыйт,  
Арыанын ундыйт.

Эр бүткенин керелеп,  
Улус јакшы айтсын деп,  
Анда-мында иштенет,  
Акту бойы сүгүнет,  
Тойын улус мактазын,  
Тойгон кижн алказын.

Тойлу јерге өңөлөп,  
Чакыр энгир түшти.  
Јиит уулдар оморкоп,  
Јалаңда кур үзүшти.  
Чадырда кожон-јаңар  
Оног јараш не бар?



— Айдын алтын эдеги  
Арка јерге тий калды.  
Амадаган санаабыс  
Айдары јок бұт калды.

Күнниң кұмұш эдеги  
Күнет јерге тий калды.  
Күүнзеген санаабыс  
Совет јанда бұт калды.

Јендеринең тудуныжып,  
Араайынан јайканыжып,  
Келиндер бұгүн кожондойт,  
Кеен күүни ай тындайт.  
Јаңы келин чай азат,  
Јаңарбыла таң адат...

### К Ы Ш

Корон сооктор тыгып,  
Эзендикке кыш келди.  
Аралда чибилер тымып,  
Осжык јерге төгүлди.  
Аркаларда истер,  
Апағаш айдын тўндер.

Сологой деп туу  
Теңериге сайылат.  
Шарлаак кара суу  
Тонуп, јайкын јайылат.  
Тураларда эм јылу  
Аралдарда ак кыру.



Тўн киргенде, ўстинде  
Апагаш ай — жарыткыш.  
Соок таадак ижинде,  
Канайдарың — кыш.  
Печкелерде кызыл чок,  
Лампалар да жок.

Чөлөө өйдө улустар  
Табыскактар табыжар.  
Сокор эмегенле кыстар  
Соодожып садыжар.  
Мында каткы, кокыр.  
Клуб деп неме жок болтыр.

Кышкы тўндер узун,  
Албаты-жон жилбўзин  
Көрүлерле толтырат.  
Көргөн тўштер жарталат.  
Көспөкчилер көп,  
Эрмек-куучын төп.

Олордын куучынын тыгдазан,  
Ково уйкун келбес.  
Оны ончозын сананзан,  
Кандый тўш кирбес,  
Узут-кормос түжелер,  
Алмыс сеге кекенер.

Эзендикте эмди кыш,  
Чанакту өлөң тартыш.  
Айылдар эрте ойгонот.  
Таң ыраакта бозорот.  
Ийнектер мөөрөжөт,  
Ийттер үрүжет.



Тан эмештен жарыды.  
Балдар школго баргылады.  
Журтта жүрүм көйлөйт.  
Кем де ийнегин өөлөйт.  
Кыр бажына күн чарчады,  
Кышкы күн башталды.

Жаңы жүрүмге Эзендик  
Эмди кидим кир калган.  
Келер ойди эзедип,  
Кыра тарткан, аш салган.  
Албаты-жон тойу-ток,  
Арбыш, айткылаш жок.

Алтай врачтар, инженерлер  
Кайдан келзин база,  
Ондый ойлөр келер,  
Кайдан алар тургуза.  
«Модазы» улустын жаңыс,  
Көм өдүктөр, таманы жабыс.

Ол тужында Сибирде  
Жаңы заводтор тудулган.  
Жайым аккан Днепрде  
Жаркынду оттор чагылган.  
Балтыр кежик баатырдый,  
Телкем орооныс өңдөйгөн.

Же кайда да бадышта  
Кејегелү эрликтый,  
Жүреги түктү јелбистый,  
Гитлер деп шокчыл табылган.  
Қижиликке кекенген,  
Коркушту чакка белетенген.



## II б ۆ л ۆ к

### КАНДУ ЖУУ

Тўннен кара тўн турган,  
Тўмен черў тымыган.  
Мун пушкалар оосторы  
Танды сакуп карарган.  
Танктарда тоо до жок,  
Табаруга беяен ок.

Орооныстың ўстиле  
Таң шығырап келген.  
Бөднөлөрининг ўниле  
Төрөлибис ўнденген.  
Ончо жоныс уйкуда,  
Эне јерис тымыкта.

Кенетийин күзўрт, быјырт,  
Јер силкинип кўўлей берген.  
Јаш ағаштар тазырт, бајырт,  
Қазыр танктар ичкерлеген.  
Кийик ағдар чочыган,  
Қижн болзо, коркыган.

Толтыра бомбалу самолеттор  
Тенгерини торгулткан.  
Тоозы жок пулеметтор  
Окля адып карылган.  
Оштў ичкери мендеген,  
— Нах Москау<sup>1</sup> — дешкилеген.

---

<sup>1</sup> Нах Москау — Москва дөөн



Қара крестү маанылар  
Қаранғуйда элбирейт.  
Қайтпрак кара каскалар  
Қара бајырт элбендейт.  
Удура черүбис кырылат,  
Қанду јуу башталат.

\* \* \*

Эртең тура бир күн  
Эзендикке јар келди.  
Элчининг кебери — тўн,  
Јуу башталған деди.  
Эр улустар белен болзын,  
Азык-түлүк арбын болзын.

«Ада-төрөл орооныс  
Айдары јок түбекте,  
Амыр јатқан болгоныс.  
Эмди јонноғ некелте  
Қолго мылтык алары,  
Өштүни оодо соғоры» — деп,

Председатель Салам  
Јуулған улуска сөс айдат.  
Ончо улус қаран  
Чочып қалған турғулайт.  
Қара тымық шығырайт,  
Қайда да јаш бала ыйлайт.

Амыр јатқан албаты  
Алын күнин сананды.  
Қанду јууга эрлер барар,  
Қатап ла тул келиндер артар,  
Өскүс-јабыс көптөөр,  
Өзөк-буурды өртөөр.



«Атанган кижини үдеерис,  
Амбардан аш берерис.  
Азык-түлүк белетегер,  
Албаданып иштегер».  
Салам катап куучындайт.  
Саңаркап улус уккылайт.

Ай, күн карыккан,  
Тегериле от учкан.  
Күнбадышта тегери  
Кып ла кызыл, кедери.  
— Ыйыктар түндө адыжат—деп,  
Карган улус айдыжат.

— Кара албаты кырылар,  
Канду жууга кайылар,  
Көстөр ыйга соолор,  
Көп улустар кородоор — деп,  
Эмегендер энирде кимирежет,  
Эди кижининг жимирежет.

## ЛИРЕМЕИ УИАЗЫ

Эзендиктин ичинде  
Лиремейди кем билбес.  
Эчки сагал ээгинде  
Үйдө отуруп энчикпес.  
Катан бойы тойзок,  
Көстөринде тирү чок.

«Желбегени жок ай бар ба?  
Лиремейи жок куда бар ба?»—деп,  
Кайда ла куда дегежин,



Качан да тура калбайтан,  
Jeерен ады јелгежин,  
Једжип кижн албайтан.

Эднскн јунн угулып,  
Эне Алтайды эбирген.  
Ат јустине согылып,  
Арајандап јјретен.  
Артынчакта белкенчек  
Куртап калатан, чек.

Канча өзөктн эбирип,  
Кандый тойдо болбогон.  
Караколды да тнбирип,  
Кары да болзо тойлогон.  
Кандый шулмус кижн эт,  
Кранынан карый берт.

Карган Јиремей айлында  
Кангазын тартып отурат.  
Чайлу айагы алдында  
Карап нени сананат?  
Көстинг чогындый уулдарын  
Сананат па, карын?

Эжиктен кирзе, јардак,  
Сыргалјыдый төрт уул бар.  
Јаан Упсый таларкак  
Эределү эр деп айдар.  
Күдрей чек чечеркек,  
Күндлей, Күдүр кеберкек.

Јиремей отурат, унчукпайт,  
Топшуурын да тудунбайт,  
Јаан Упсый ла Күдүр



Бүгүн жууга атанар,  
Санаазын, кудай, бүдөр,  
Салымын канайып сананар.

Телекейге чак түшкен,  
Кандый кату өйлөр.  
Совет јанды јоголтор деп,  
Сананган эмтир оштүлөр деп,  
Ичинде сананып отурганча,  
Бөдөк үйи арбанганча,  
Айылга кирип келди.

Сен барып јаткан балдарыңды  
Сананып туруң ба дейт.  
Қоркушту буурзак болорыңда  
Не отурың эмди дейт.  
Ал камык балдарды  
Сен чыдаткан бединг дейт.  
Ак малдын кийининен  
Сен баскан бединг дейт.  
Ада јаштаң бери  
Аракылап жүрген сен дейт.  
Ары чык кедери  
Аамай-түлей неме дейт.  
Албаты-јон уулдарыңды  
Акту күүнинен үдеп јат.  
Атанып јаткан улуска  
Амбарда арба үлеп јат.  
Оны барып экел дейт,  
Азык эдетем мен дейт.  
Кол көдүрип неме этпес,  
Қорондузын мынын дейт.



Жиремей өрөкөн чыдашпай  
Удура база унчугат:  
— Бүгүнче сен табыштанбай  
Болорун ба — деп айдат. —  
Келиндерин кайда барды?  
Келип олоң не албады?

Жайым суунун ол жанында  
Качан келер деп туруң,  
Койлоң жүрө берген болбой.  
Жарганат келдин таң алдында  
Уул бала тапкан отуры.  
Бу жүүлө берген болбой — деп,  
Бөдөк удура арбанат.

— Бүгүн көзимди жумбадым,  
Түниле ондо туруштым.  
Жарганат коомойтып браадым деп  
Кыйгырарда, кудай болушты.  
Кинин Койкый буулады,  
Адын Эркин деп адады.

Адазы жууга баратканда,  
Ат адабай канайдар.  
Жарганат деп бараксанның  
Шыралаганын не деп айдар,  
Арайдан ла калды,  
Арчын жытадып, айралдым.

Күдүргө кече тайгадан  
Элчи ийген деп айдат.  
Жаан Упсый-Жети Жодо дөөн  
Ат бедиреп барган дейт.  
Түн де болзо, түшсин деген...  
Ачыды ба бистин чеген?



Аракы да азар керек,  
Арбаны капшай бар экел,  
Эм тургуза үлегелек.  
Күндлей-эшке кирип кел,  
Тодул, Чугул болужар болгон,  
Олор түнде кожо конгон.

Эмди ончозы чуркуражар,  
Ого канайып чыдажайын,  
Бала-барказы ыйлажар,  
Оны канайып сананайын.  
Конгур, Кожон кыстарын  
Болушкай эди, оогош,  
Эди-сөөгим сыстажып,  
Эдирей бердим бош.

Бөдөк үйде бөкөндөп,  
Баштык көктөп, бөс жыртат.  
Ары-бери элбендеп,  
Акту бойы манзаарат.  
Одын жарып, от салат,  
Отура түжүп, аш куурат.

Эзендиктинг улустары  
Эбире бүгүн шакпырады.  
Амбардан аш-тус алып,  
Аракы-чеген аскылады.  
Алты кижиге жууга атаңар,  
Аш-курсакты кем кысканар.

Председатель Салам  
Метрей деп уулын ээчиткен  
Жиремей-эшке келди.



Айылдын ичи тол калган,  
Жиремей удур: «Түн кирген,  
Күдүр эмдиге жок» — деди.

— Тайга узак, качан келер,  
Сакыбай аттарды ээртегер—деп,  
Салам араай унчукты.  
Анан-мынан үн чыкты:  
— Кудай, калак, сакыгар,  
Кижиге калас астыгар,

Жарганат балазын таап алган,  
Жайдын түжине канайткан,  
Эмдигенче келбес,  
Айылдап бараткан эмес,  
Жууга бараткан улусты  
Бачымдатпагар деп айдышты.

Финский жууда болгонун,  
Соокко канайып тонгонун,  
Салам куучындап отурат.  
«Фашисттерди жеңерис,  
Берлинге де жеңерис» — деп,  
Айдып бойы унчукпайт.

«Сталин куучын айткан,  
Өштүни жеңерис деген.  
Эмдигенче кайткан,  
Немистер Киевте келген.  
Онын кийнин кем билер,  
Сталинге ле иженер» — дейт.

«Канду жууга барган улус  
Катап ойто келер бе?  
Карган-тиженг артар турус,



Оштү бого једер бе?» — деп,  
Јиремей араай унчугат,  
Јыракызын колго алат.

Энир түнде тайгадан  
Күдүр келет каланы.  
Ээр каажына тайанып,  
Кожондоп турат... ай жаңы.

«Алтын үйген шыңырап,  
Ак боро јелген Алтайым,  
Акту бойым эм ырап,  
Атана берзем, санайын.

Күмүш үйген шыңырап,  
Күренг тай јелген Алтайым,  
Амыргы үни јыңырап,  
Артып калзан, санайын.

Анча-мынча болбоды  
Адройдын-Оозы көрүнди.  
Ала тайын камчылап,  
Агойдын-Оозын ол өтти.  
Ат үйгени шыңырайт,  
Күдүрдинг үни јыңырайт:

«Герман јууга барала,  
Кемибис сөөгин салгай не?  
Кејим сынду Алтайга  
Кемибис ойто јангай не?

Қанду јууга барала,  
Қанчабыс сөөгин салгай не?  
Қамчы сынду Алтайга  
Қанчабыс ойто јангай не?»



Күдүр чакыга түжеле,  
Адынын ээрин албады.  
Айлына киреле,  
Алган үйинен сурады:  
— Атана берди бе улустар?  
Адым арыды, канайдар.

— Жок, жаңы ла атанбаган деген,  
Сени сакыйт дешкилеген.  
Оттың жанында жарма бар,  
Анан бойың уруп ич.  
Удабай ла атангылаар болор.

Кийимдерин таарда,  
Азык-түлүк база анда—деп,  
Жазу үниле Жарганат унчугат,  
Жаактарыла жаш агат.  
Күдүр жанына бас келет,  
Кабайда балазын көдүрөт:  
— Ады кем?  
— Эркин.  
— Күндлей, Күдрей кайда?  
— Бу жаныста жаан айылда.  
— Упсый акам?  
— База анда — деп,  
Мыжылдайт Жарганат бараксан.  
— База кемдер бараткан?  
— Жакы, Карман, Күзме, Кузук,  
Жаан Упсый ла сен.  
Күдүр көөштө жармадан сузуп;  
— Мындый болор деп кем билген,  
Тайга жаар да барбас эдим —  
Тайылгалар өлгөн деди.



— Жаңыс мен бараткан эмезим,  
Жакшы жүрзе, жан келбей.  
Жанып ойто келбезем,  
Жаңыскан арттым дебей,  
Уулымды жакшы чыдат — деп,  
Күдүр араай унчугат.

Ай бийиктеп чыгарда,  
Атана берди алты эр,  
Куйушкандары шыңыражарда,  
Кунугып калды алтай жер.  
Содон айылдар арт калды,  
Сондоп эрлер жүр калды.

Жарым жылдын бажында  
Жаан Упсыйдын похороназы келди.  
Москванын алдында  
Шыркаладып өлгөн дешти.  
Күндлей, Күдрей база барган,  
Жиремей бойы жада калган.

## Қ У С

Қайындары шыңыражып  
Қан Алтайға күс келди. ✓  
Турналар үүри чуркуражып,  
Тенгери түбине тизилди.  
Ак булуттар жылыжат,  
Ару көлдөр жалтыражат.

Көгөзиндү тайгалар  
Көк ынаарга көмүлди.  
Көс жетпес талалар



Ээнзиреп тымыды.  
Көжү кей тымырайт,  
Көбөлөктөр учкылабайт.

Айдын түндөр сооды,  
Азыраган малыс соолды.  
Албаты-јон аш ижинде  
Ары көрзө, јаш көзинде.  
Эр улустар астагылайт,  
Бирден јууга атангылайт.

Ол јыл Эзендиктин ажы  
Аңканынан ажыра бүткен.  
Снаптар буулаган келиндердин  
сагыжы  
Ыраак, ыраак күнбадышка јеткен.  
Анда, кемнинг өбөгөни,  
Кемнинг адазы, сүүгени.

Улустар ас, једишпейт.  
Бачым ишке келиндер терлейт.  
Карыш бажына снап түжет,  
Қарбан эдип јүгүрүжет.  
Устинде олордын каан күн,  
Қачан кирер түн?

Сослондор содойгон кырада  
Абралар чыкырайт.  
Снаптар тарткан уулчактар анда  
Ары-бери мантаткылайт.  
Көнөктөрлү балдар јүрет,  
Көмзө таап, мажак терет.

Токто тозын буркурайт,  
Қамчылу кижі ат айдайт.  
Молотилка күпүлдейт,



Эрчимдү иш кӱйлӱйт.  
Кӱлӱткӱ ээлип, кӱн ажат,  
Кӱпӱгӱш эзин јайылат.

Иште ончозын ундып,  
Энгирде эмеш кунугып,  
Келиндер керсӱ кожондожот.  
Алтын ай чыгып калган,  
Ак булуттар тымып калган,  
Кайкамчылу ӱй болот.

## ЈАШ КЕЛИНДЕРДИН КОЖОНҒЫ

Алтын арба мажагы,  
Арай эрте какшаба,  
Саанагынды сарбайтып,  
Салкын аай јайканба.

Арта тӱшсен алдыма,  
Ала койып буулаарым.  
Айдын тӱнде јанына  
Акту бойым ыйлаарым.

Ыраак, ыраак тала јаар  
Ырызым менин салеерген,  
Кан тӱгӱлген тала јаар  
Кайа кӱрбӱй јӱреерген.

Корлоп калза колдорым,  
Сени канайып бууларым.  
Бурылбаза кӱӱркиным,  
Ого канайып чыдаарым.



## МАЖАКТАРДЫҢ ҚОЖОНҒЫ

Эки көзинг мөлтүреп,  
Эрке келин ыйлап ал,  
Эңирлер сайын эригип,  
Эл жүректен- жайнап ал.

Күн алдында турала,  
Какшап калзам кайдарым,  
Айдың түнде бойыңды  
Амыр жүр деп айдарым.

Канду жууда жалтанбас  
Кату эрди кем билер.  
Амыр жүрзе, алдырбас,  
Айылына жан келер.

Эңилип ийзен, эжебис,  
Эрдинге окшоп берейин.  
Жаныма отурзан, эжебис,  
Жаағыңды сыймап берейин.

## ҚУДҰРДИҢ АТ-НЕРЕЗИ

Отко күйген Сталинград,  
От-калапту канду жуу.  
Қийин жаныңда чичке жарат,  
Ағып жадат Волга суу.  
Мында бистинг черу  
Жуулажат ат-нерелу.

Снарядтар жарылат,  
Бомбалар күзүрейт,  
Пулеметтор карылат,



Теңери түңүрейт.  
Сталинградтын үстинде  
Темир куйуксыйт түнде.

Бу тартыжуда  
Болот то кайылат.  
Жаратта, сууда  
Миалар адылат.  
Жыдалар канду,  
Жылтырабас жанду.

Волга сууны жакалай  
Чичке, чичке жарат.  
Өштү анзыраган талай,  
Же бистинг черү бек турат.  
Жуучылдардын санаазында  
Төрөлинин тыны мында.

Өштү чурап келеле,  
Ойто кайра ташталат,  
Волгадан суу ичерге,  
Канын төгүп жудунат.  
Күйген танктар карарат,  
Күн үстинде кызарат.

Бүгүн Күдүрдин ротазы  
Беш атака туй чапкан,  
Пулемеды торт кызып,  
Оозынан от чыккан.  
Жүстөг артык фашисттер  
Жүс көдүрбей жыгылган.

Бойы да ичкери чурап:  
— Ура-а! — деп, казыр кыйгырган.  
Колы-буды чыдап,



Коркушту ла арыган.  
Түжине курсак жибеген,  
Ок то ого тийбеген.

Энгиргери ротанын  
Кабортозы кайылган.  
Жуучылдар Волганы  
Кечире болуш сакыган.  
Патрондор до ас арткан,  
Командири айткан:

— Волганын ол жанында  
Биске јер јок.  
Бастырабыс мында  
Өлөрис эмезе јегерис.  
Күдүрди тын мактаган,  
Күрдек јардын таптаган.

— Оштү атакага келер,  
Патрондорды чеберлегер.  
Танк адар пушкабыс  
Оодылган да болзо,  
Гранатала туй чабарыс,  
Түнге јетире туружарыс.

Күн ажыл јадарда,  
Ротанын алдында  
Эки танк элбендеди,  
Экилези эбиргиледи.  
Фашисттер каран эткиледи,  
Жуучылдар бажын көдүргиледи.

— Карындаштар бу атака  
Калганчызы — командир айдат.  
Кайда, уулдар, гранаталар?



Белетегер деп јакарат.  
Бойы Күдүрдинг јанына келди,  
— Патрон ас, карындаш,—деди.

Күдүр бажын кекиди,  
Гранатазын јанына салды.  
Бойы болзо кем кемди деп,  
Ичинде бек сананды.  
Оштү там ла јууктайт,  
Күдүрдинг пулемеды унчукпайт.

Фашисттердин јүстери  
Иле көрүнип келерде,  
Окопко капшай једерге  
Олор јүгүрип ийерде,  
Күдүр пулемедын базып ийди,  
Оштү өнгөлөп јада берди.

Эки танк токтободы,  
Пулеметты немеге бодободы.  
Бирүзи Күдүрге јууктап келди,  
Күдүр ичинде је ле деди,  
Гранатазын колго алды,  
Эки көзи кандалды.

Удабай граната сурт этти,  
Коркушту неме күрс этти.  
Јер-тегери айланыжа берерде,  
Күдүр јерге кел түшти.  
Бажынан кан төгүлди,  
База нени де билбеди.

Тенкейген кара танк  
Окопко једердинг кажы ла јанында  
Айланыжып тура берди.



Арткан жуучылдар колдорында  
Гранатазын мергедеди,  
— Ура-а-а! — деп, кыйгырыжып  
ийди.

Оштү ойто тескерлеп,  
Окопторына жажынды.  
Жуучылдар терлеп,  
Жендериле арчынды.  
Күдүрге келзе тын жок,  
Командирдин жүзи соок.

## ПОХОРОНА

Эзендиктин үстинде  
Кара тымык түн турат.  
Ай карануй бу түнде  
Акшып үкү каткырат.

Семтейишкен тыттарга  
Салкын тийип үшкүрөт.  
Кааза чадыр айылдарга  
Карануйда түртүлөт.

Улегемшинг каазы<sup>1</sup>  
Жүс үнделип угулат.  
Жаш эрлердин санаазы,  
Жайналганы айдылат.

Ээлү тымык бу түнде  
Кара агаштар карыгат.  
Анда төгннинг үстинде  
Турадан ый угулат.

---

<sup>1</sup> Каазы — суунунг табыжы



Тунгак, тунгак ый.  
Тудунып болбос ый.  
— Жоо, жоо. Калак, калак,  
Калак, калак, калак.  
Ок незине тийди не?  
Онтоп нени айтты не?

Јердинг түбине барала,  
Јен јастанып јыгылдыг.  
Алтай јерден ырайла,  
Анда барып јылыйдыг,  
Эбирип ойто келбезинг,  
Эзен, эне, дебезинг.

— Жоо калак,  
Калак, калак, калак,  
Сөөги уулымнын кайда не?  
Сөөскөндү кырда не?  
Айса ару ак чөлдө,  
Айса чанкыр өзөктө.

Бөдөк ыйлайт, сыктайт,  
Көзинин јажын арлайт.  
Отурган улус тым.  
Өзөк-бууры сыстайт,  
Өштүлерди каргайт,  
Туранын ичи шын.

Карган өрөкөн үшкүрет,  
Күдүр эмди јанбас.  
Отурза ла ыйы келет,  
Канайып эмди саңзаркабас,  
Төрт уулынын экүзи арткан,  
Письмо келбес та кайткан.



Көстинг чогындый уулдарымды  
Көргөн болзом — дейт. —  
Бир-бирүзи келип,  
Жолуккан болзо — дейт.  
Карган кижини кем билер,  
Бир күн өлүм жет келер.

Жуу-чак кату,  
Канайдайын — дейт. —  
Жолукпаска ачу,  
Жүрегим сыстайт — дейт.  
Уш-баш ла бар түжет,  
Улус оны көдүрөт.

Эмегендер танкы тартып,  
Араайынан эрмектежет.  
Кезиктери конорго артып,  
— Кандый кату өйлөр — дежет. —  
Герман жеңзе не болор?  
Жаткан жонды олжолоор.

Канча кижини жууга барганын,  
Кандый письмолор келип  
турганын,  
Ончозын ла куучындажат.  
«Бала-барканы жакшы чыдат,  
Эбирип ойто жанбас болорым» —  
деп,

Бичиген дежип санааркажат.  
Көргөн-укканын айдыжып,  
Боро тангы адыргылайт.  
Эртезинде бачымдажып,  
Уйларын саарга баргылайт.  
Бөдөк үйдө жангыскан.  
Күрентикте сангыскан.



Уулдарын ла сананат,  
Улу тынып отурат,  
Жангыскан отурып энчиклейт,  
Жанында айыл жаар мендейт.  
Карган кижн канайтсын,  
Канчазына ыйлазын.

## ЖАРГАНАТ

Эрте, эрте Эзендик ойгонот,  
Эткнр тандары ыраакта бозорот.  
Мөнгүн жылдыстары өчүп калат,  
Мөш агаштары шуулажып турат,  
Кобы жерде комудалду кожон,  
Кожондоп ло ал, кородогон болзон.

Жайларды ээчнй  
Жайлар өдөр.  
Жангыс балан  
Өскүс өзөр.  
Сүүген эжнн  
Жанып келбес,  
Сөөгн кайда  
Кем де билбес.  
Эбнреде сени  
Эн кырлар,  
Көксннде өксөйт  
Жажу кылдар.  
Комудалду үннннн  
Улус укпайт.  
Кобыда жангыскан  
Жарганат ыйлайт.



Күдүрдин похороназын алганынан бери  
Жарганаттын көстөрине кунукчыл конды.  
Кой кабырып, меестерди керип,  
Өлгөн эжине санааркаар болды.  
Кезикте кожондоп, кожондоп турат,  
Жагыскан ыйлап, ыйлап алат.

Алтай жерге жас келип,  
Апагаш кар кайылды.  
Көдүртке койлор желип,  
Көктин жыдын алды.  
Жарганат бойы меесте,  
Жагыскандыра эстеп:

— Аарчылу саржу жиген болзом,  
Талканду чай ичкен болзом,  
Аштаган кижн кожондозо,  
Аштаганы ундыла берет—деп,  
Ичинде сананып турат,  
Ач өзөгн курулат.

Кенетийин жыраадан  
Эки суйман неме көрүнди,  
Жарганаттын жанынан  
Учинчизи чөйилди.  
Одордо койлор үркүди,  
Жарганаттын жүрегн борт этти.

Жарганат ачу кыйгырат,  
Жакшы ийдин кычырат,  
Жанында онын ийди жок,  
Койлорды аргадаар эби жок,  
Жалтанбай будак алды,  
Бөрүннн тумчугына салды.  
Бөрү туура калыды,



Жарганат тура калды,  
Жардына соок жайылат,  
Жалтанбазы кайылат,  
Бөрүнүнг көстөрү соок,  
Жарганатта мылтык жок.

Бөрү удурат тап этти,  
Бөкөн будак чыт этти,  
Койчынын бөрүгү уштылат,  
Бөрү туура ташталат,  
Жарганат бөрүни уладаы,  
Согуш эмеш удады.

Жарганаттын өмүрин  
Бөрү жара тартты.  
Жаш келинек өлүмүм  
Келди деп сананды,  
Кайа өрө тартынды,  
Калганчы күчин беринди.

Өдүгинен бөрү тартат,  
Эдектерин жыртат,  
Кенейте өдүгү уштылат,  
Жарганат жеңил тартынат,  
Сагыжы жарып тынды,  
Бөрү койлорго сунды.

Жарганат токунап болбойт,  
Коркыганы жоголбойт,  
Шыркалу будын сыймады,  
Шыралу жүрүм деп ыйлады.  
Та бөрүдө чыдал жок,  
Та Жарганат омок.  
Меесте жаткан койлорды



Күдүрдин похороназын алганынан бери  
Жарганаттын көстөрине кунукчыл конды.  
Кой кабырып, меестерди керип,  
Өлгөн эжине санааркаар болды.  
Кезикте кожондоп, кожондоп турат,  
Жагыскан ыйлап, ыйлап алат.

Алтай жерге жас келип,  
Апагаш кар кайылды.  
Көдүртке койлор желип,  
Көктин жыдын алды.  
Жарганат бойы меесте,  
Жагыскандыра эстеп:

— Аарчылу саржу жиген болзом,  
Талканду чай ичкен болзом,  
Аштаган кижн кожондозо,  
Аштаганы ундыла берет—деп,  
Ичинде сананып турат,  
Ач өзөгн курулат.

Кенетийин жыраадан  
Эки суйман неме көрүнди,  
Жарганаттын жанынан  
Учинчизи чөйилди.  
Одордо койлор үркүди,  
Жарганаттын жүреги борт этти.

Жарганат ачу кыйгырат,  
Жакшы ийдин кычырат,  
Жанында онын ийди жок,  
Койлорды аргадаар эби жок,  
Жалтанбай будак алды,  
Бөрүннн тумчугына салды.  
Бөрү туура калыды,



Жарганат тура калды,  
Жардына соок жайылат,  
Жалтанбазы кайылат,  
Бөрүнүн көстөри соок,  
Жарганатта мылтык жок.

Бөрү удурат тап этти,  
Бөкөн будак чыт этти,  
Койчынын бөрүгү уштылат,  
Бөрү туура ташталат,  
Жарганат бөрүни улдады,  
Согуш эмеш удады.

Жарганаттын өмүрүн  
Бөрү жара тартты.  
Жаш келинек өлүмүм  
Келди деп сананды,  
Кайа өрө тартынды,  
Калганчы күчин беринди.

Өдүгинен бөрү тартат,  
Эдектерин жыртат,  
Кенейте өдүгү уштылат,  
Жарганат женил тартынат,  
Сагыжы жарып тынды,  
Бөрү койлорго сунды.

Жарганат токунап болбойт,  
Коркыганы жоголбойт,  
Шыркалу будын сыймады,  
Шыралу жүрүм деп ыйлады.  
Та бөрүдө чыдал жок,  
Та Жарганат омок.  
Меесте жаткан койлорды



Жажын арчып тоолоды,  
«Бир, эки, үч...он...он беш,  
Канайып ончозын тутты эмеш?» — деп,  
Ичинде кородоп сананды,  
Энгиргери койлорын жууп,  
Өдүги жок аксап жанды.

Көдүртке койлор чеденде жаткылайт,  
Аштаган курагандары маарашкылайт.  
— Бүгүн эки кураган өлгөн,  
База бир кой көдүрткен, —  
Жарганаттын нөкөри Такпанак айдат,  
— Ордына бойым өлзөм кайдат,

Амыр болор эди — дейт. —  
Иштеер күүним чек келбейт,  
Аштап турганым коркушту.  
Талкан, тус, чай да жок — дейт.  
Бөрү туткан койлорго барды,  
— Бирүзин сойып жиик — деп айтты.

Энгирде экү эт кайнатты,  
Эркин деп уулчакты азырап салды.  
Бойлоры тойгончо мүн ичтилер,  
Көдүртке койдын эдин жидилер,  
Эртезинде жарганатты конторага  
алдырды,

Коркушту калжуурып Корбо алгырды:

— Койлорды бөрүгө не жидирген,  
Қолхозыбысты сен түрөткен.  
Айткан сөзимди көрөрин,  
Жирме койды төлөөрин,  
Бирүзин сойып жип алган,  
Билерим сенин кылыгыңды.



Конторага келип айтпаган,  
Кызарым сенин бойынды.  
Койлорун сенин көдүртке,  
Курагандары өлүп жат.  
Онын учун жаандар биске  
Жакшы сөстөр айтпай жат.  
Корбо мыкынын тайанат,  
Ус сабары чычандайт.  
Түкүриги чачылат,  
Кежири десе кырландайт.  
— Азыраган малынды кичебейдин,  
Өлөр, астаар деп билбейдин,  
Түрмеге барарга турун ба?  
Түдүп каларга санандын ба?  
Оскө улустыйы не өлбөйт — деп,  
Жарганатты Корбо өштөйт.  
Учы-учында бу айтты.  
— Контра сен — деп айтты.

Жарганат сабарын бултайтат:  
— Жыта мыны — деп айдат. —  
Менен алатан немен жок,  
Меең сенин чий.  
Кардын сенин ток,  
Мени түрмелеп жи.  
Бөрү мени жибеген,  
Сен жудатан эмтиринг.  
Эки колын чычандап,  
Жер албазын сен — дейт. —  
Койчык будын тойтындап,  
Коркыдып болбозын мени — дейт. —  
Койлор бойлоры өлөт не,  
Кежирин олордын кеспедим.



Курсагы жетпей турат не,  
Түни-түжи иштейзим.  
Курагандар, чын, өлүп жат,  
Кайда берген сенин сүдин?  
Өскүс мени өчөп турар,  
Кайда барган сенин жүзин. —  
Күнгүреде ыйлап турат,  
Өксөп, өксөп айдынат:  
— Жаман өйдө бий болгон,  
Жаранганыңды көрөрүм.  
Албатының канын соргон,  
Акыр, бойың жобоорун,  
Кудай сени каргазын,  
Кускун сени чокызын.

Эки часка керишкилеп,  
Ээктери чылады.  
Обөкөлөрине једишкилеп,  
Өөркөжип тургулады.  
Қорбо учында чыдашпады,  
Кекенип туруп ырады.

— Макалу да айдалдым — деп,  
Жарганат кийининг түкүрет.  
Өскүс-јабыс унчукпас деп,  
Бодогон болор деп чүчкүрет.  
Айылы јаар ууланат,  
Анда да бойы арбанат.

## КАТУ ЖЫЛДАР

Эзендик, Эзендик,  
Эне-төрөл Эзендик.  
Жардак үндер угулбайт,



Жараш кожон торгулбайт,  
Эркетендү эрлер жок,  
Эбиреде кырлар бийик, соок.

Түнде журтты эбирип,  
Ач бөрүлер улыжат.  
Арба, талкан суражып,  
Аштаган балдар ыйлажат.  
Кайда ла барзан шыра,  
Айылдар түнүги кара.

Жаткан улус жоксырап,  
Кийер кийими түгенди.  
Эртен тура от сурап,  
Жүрерине үренди.  
Оору-жобол көптөйт,  
Оогош балдарды көстөйт.

Күнбадышта фронттон  
Похороналар келет.  
Ат-нерелү өлгөн деп,  
Анда кыска бичилет.  
Жаш келиндер тул артат,  
Жакшы жүрүм ундылат.

Улустын тондоры үлтүрөп,  
Ултармыжы көрүнгөн.  
Куба жылагаш жүгүргилеп,  
Балдар соокко көжүгөн.  
Албаты амырын жылыткан,  
Ачаналар башталган.

Кузук, казылган, кызылгат  
Күскиде албатыга жем болгон.  
Жаскыда кандыкла азыранган,



Жайгыда балтырган, көжүне,  
База жаңыс көк ийнек  
Төрөп берзе, ырыс болгон.

Жайгыда эжегей, быштак,  
База сарју, каймак,  
Кышка курут тизери.  
Жайгыда улус тойу,  
Ийнектинг сүди койу,  
Аракы да азып ийер ой.

Же эмди Эзендикте жас,  
Курсакка кызаланг туш.  
Картошконы улус ас  
Отургускан. Бир ууш  
Арбаны таап болбозын,  
Чейдем ичип, тойбозын.

Кезик улуста тура жок,  
Тежик чадырда соок,  
Улустын туразына конгылайт.  
Бой-бойына улус кыжыранг,  
Талкан таап, чай ассанг,  
Кирген кижиге урар керек.

Торо до болзо, Эзендик  
Фронтко болужын жетирген.  
Этти, түкти, терени  
Эмеш те болзо, ийген.  
Канайдар база, ой кату,  
Каныккан оштү калапту.



## САҚЫБАГАН ПИСЬМО

Жуу ойинде не болбогон?  
Өлгөндөр дө тирилген.  
Эне-адалар кородогон,  
Je өлбөс салым берилген  
Учуралдарды кем укпаган?  
Мен де угуп кайкагам.

Күдүр өлгөн болор деп,  
Ичимде каран ыйлагам.  
Уулы өскүс артты деп,  
Слерле кожо санааркагам.  
Je жалтанбасты ок кеспес,  
Жалтанбас кижинени этпес?

Жарганатка бир күн  
Жакшы письмо келди.  
Жарганатка сүрекей  
Жаан ырыс экелди.  
«Күдүр тирү! Тирү! Тирү!  
Письмо келген — тирү!»

## КУДУРДИН ПИСЬМОЗЫ

Оттон изү, октон түрген  
От-жалбышту эзенимди  
Ийип турум карудан кару  
Кайран көөркийим Жарганат!  
Көзимнинг болзо, чогы сен,  
Көксимниинг болзо, каны сен.  
Канча шыраны көргөн кийинде,  
Каным менин төгүлген кийинде



Бу письмоны бичийдим сеге.  
Канду жууда шыркалаттым,  
Контуженный бол калдым.  
Эдимде тирү јер јок,  
Элгектеп салды фашисттер.  
Қал өштүни көп кыргам,  
Қанча күн билинбес јаткам.  
Қулагым укпас бол калды,  
Қуучындап та болбойдым.  
Эмди менде сол кол јок,  
Эжим, нени айдарын?  
Сананадым мен сени,  
Сақыырын ба сен мени?  
Алтайымды сананып,  
Акту бойым ыйлайдым.  
Энемди, эжимди көргөн болзом,  
Эриндерим шымырайт.  
Эркин уулымды кучактаган болзом,  
Санаама јенил болор эди.  
Эзендикте не бар?  
Энем кандый жүрет не?  
Қарыгып база канайдар,  
Акаларымнанг письмо келет пе?  
Тынарға меге эмеш күч,  
Көксимде мениң осколқалар.  
Госпитальда јадырым.  
Турзам, бажым айланат,  
Турумқай ла кижі деп,  
Врачтар мени кайкажат.  
Эзендиктинг улустарына  
Эзенимди ийедим.  
Эмеш онду болгон болзом,  
Өчимди өштүден алар эдим,



Пулеметло кыар эдим.  
Эмди мененг кандый жуучыл,  
Ондонзом ло, жанарым.  
Жакшы болзын, көөркийим,  
Жаагыга окшойдым.  
Эркинди жакшы алып жүр,  
Энеме мени эзен деп айт.

Жарганат письмоны кычырат,  
Жарый түжүп каткырат.  
Көп сөстөрдү аайлабайт,  
Көзинин жакын арлайт.  
Жүреги тын согулат,  
«Күдүр тирү!» — торгулат.

Письмоны капшай кычырала,  
Бөдөк-эштең жүгүрди.  
Тыныжы чек буулат,  
Жолой индигип жыгылат,  
Кайын энезинин эжигин ачты,  
«Күдүр тирү!» — деп айтты.

Бөдөк алаң кайкайт,  
Жарганат база неме айтпайт.  
— Бу сен канайып түрүн? —  
Бөдөк чочып унчукты.  
— Кем тирү? — деп сурады,  
Келдин удур абады.

— Күдүр тирү, письмо келген,  
Жазылсам ла, жанарым деген.  
Бөдөк мындый солун угуп,  
Бөкөйгөн бойы тур калды.  
Көстөри ле жапылдайт,  
Жүреги согуп типилдейт.



Кенейте отура түшти,  
Жаңгыртыкка сўсти.  
Эриндери кыймыктады,  
Эрмек сурап болбой турды.  
Қарған өрөкөн унчукпайт,  
Кејиринен үн чыкпайт.

Жарғанат јууктай бас келди,  
— Письмоны кычырып берейин — деди.  
Бөдөк бажын кекиди.  
— Қапшай кычыр — деп кимиренди.  
Көзине уулы көрүнет,  
Көк туманга көмүлет.

Жарғанат письмоны кычырат,  
Жаанактын көстөри јашталат.  
— Қару балам — деп, шымырайт.  
Қаран жүрегі јымырайт.  
— Эзен јанза, кайдат деп,  
Эриндери айдат.

Жаан удабай Эзендикке  
Жайыла берди бу солун.  
Эңир кирерде, Эзедиктин  
Ұстинде бүгүн ай толун.  
Қажы ла айылда куучын,  
Қайкашса да солун чын.

Бөдөк-эшке эңирде  
Көп улустар јуулды.  
Күдүрдин письмозын кычырып,  
Қаран ижемји туулды.  
Похорона алған улустар  
Письмоны угуп унчукпайт,



Жууны-чакты кем билер,  
Айса, андый письмо келер.

— Похоронага бүтпес керек — деп,  
Күдүрдин сыйны Конгур айдат. —  
Жууда кажы ла учурал  
Мындый болзо кайдат.  
Жарганат, Бөдөк ырысту,  
Сүрекей жаан ырысту.

Эртезинде Жарганат  
Күдүрге письмо бичиди.  
Колтугынан канат  
Өзүп чыккандый болды.  
Жарганаттын письмозын ачактар,  
Жажытту бичигенин кычырактар.

## ЖАРГАНАТТЫН ПИСЬМОЗЫ

Күн жаркынду эзенимди ийип турум,  
Күмүштөн артык көөркийим.  
Күнчечектий күүним  
Күлүмжи сеге экелзин,  
Ай жаркыны алдында  
Айлыг сеге экелзин.  
Бичиген письмонды кычырып,  
Бүгүн уйуктап болбодым.  
Көзимди ле жумгамда,  
Көөркийим, көрүнип келедин.  
Ак-жарыктын үстинде  
Артык ырыс билбезим.  
Сени өлүп калган деп,  
Похорона мен алгам.  
Кой кабырып кообыда



Коркушту ла ыйлагам.  
Андый ырыс бар туру,  
Алкыш болзын кудайга.  
Жакшы жазылып алала,  
Жанып келзен Алтайга,  
Каткырып сени уткыырым,  
Карыкчалымды ундыырым.  
Эркин уулын жаанап,  
Эрмек айдып, шулурат,  
Энебисти жаанак деп,  
Жарт айдып ийет.  
Эзендиктин ичинде  
Эр улустар артпады.  
Похорона деп немени  
Көп улустар алгылайт.  
Эмегендер энирде  
Кунукчылду жангылайт.  
Эненг сенин оорыйла,  
Арайдаг ла калган.  
Сени өлгөн деп угала,  
Тыныжы кыскарып талган.  
Күндлей ле Күдрейден  
Эки айга письмо жок.  
Ак-жарыктын үстинде  
Акан Упсый эмди жок.  
Ыраак, ыраак талада  
Ырызым, калак, кунукпа,  
Эжим бар деп ижен жүр,  
Энем бар деп санан жүр.  
Жакшы болзын, көөркийим,  
Жазылганча анда жат,  
Санаам жарык сакыырым,  
Жалакай эжин Жарганат.



## КҮДҮРДИҢ ЈАНЫП КЕЛГЕНИ

Чике-Таман ажузында  
Күдүр амырап отурат.  
Тыйрык јол алдында,  
Күдүр уур тынат.  
Јаш агашта күүк эдет,  
Јайгы күн изидет.

— Эзен, кару Алтайым,  
Улегем деп өзөк;  
Ажудан ајыктап алайын,  
Алтын күүктү өзөк,  
Өскөн-чыккан кару јер,  
Өткүн алкыш айдып бер.

Күдүр араай шымырайт,  
Күүктер үнин тындаалайт,  
Ажуда отурып амырайт,  
Јүреги сүүнип јымырайт.  
Эзендик эмди ыраак јок,  
Қостөринде көнжйит чок.

Вешмешогын жүктенип,  
Күдүр ичкери алтады.  
Алдында солоґы бүктелип,  
Агаштар шуулап јайканды.  
Бир, эки, үч алтам,  
Бачымдаба ылтам.

Јайгы Эзендик ээн,  
Уй улустар јаланда.  
Чанкыр тегери кееп,



Кем отураар каанда.  
Уйде жок энези,  
Уйи, сыйны, жегези.

Карган энези эжигин  
Каап салтыр сомокло.  
Кааза айылдын тежигин  
Калап салтыр жагыдан.  
Күдүр кирип от одурды,  
Энезин сакып отурды.

Күдүр отко чай азат,  
Айылдын ичиле базат.  
Кем де одын түжүрди,  
Күдүр чыга жүгүрди.  
Көрзө, онын энези,  
Көрүксеген кереези.

— Жакшылар ба, эне! —  
Күдүр колын сунат.  
— Күдүр уулар ийне.  
Энези уур тынат.  
Учында уулы чыдашпайт,  
Энезин эптү кучактайт.

— Озо баштап таныбагам, —  
Учында энези унчукты. —  
Бу күндөрдө сакыбагам, —  
Та неге де кунукты.  
Отура түжүп ыйлады,  
Күдүр бажын сыймады.

— Канайып турум мен — деп,  
Энези туруп басты.  
Айылдын эжигин мендеп,



Уулына ача тартты,  
— Орö өдүп отур — дейт,  
Өзöгi жымжап жимирейт.

— Жарганат эжин тайгада,  
Эркин уулын база анда. —  
Энези уулын аъектайт,  
Чыккан чырайын аъектайт.  
Очокто казан шуулайт,  
Бөдөк-эштег ыш булайт.

Энезининг көстөри төп,  
Эрмек-куучын көп,  
Экү отурат унчукпай.  
Кару улус туштажар,  
Каран жүреги сыстажар,  
Ойнодо ончозын укпай.

Энези аяакка чай урат,  
Бар-жогын чыгарат,  
Курут, быштак бар.  
Күдүр энезин аъектайт,  
Карыганын кайкайт,  
Жылдар кату, канайдар.

Күдүр чайлап алала,  
Орынга чыгып жатты.  
Амырайдым деп айдала,  
Жаш бойында канайтты.  
Шырказы сыстап оорыды,  
Энези сезип отурды.

Күдүр көзин жумза ла,  
Көрүнүп келет Сталинград.  
Командирдин кату жүзи:



«Фашисттерди кыра ат!»  
Кара танк энкейет,  
Тенгери үстинде тенкейет.

Санаазында пулемет адат,  
Күдүрдин тамагы қадат.  
«Ҷынк, Ҷынк» — бажы сыстайт,  
«Кем анда сыктайт?»  
Күдүр онтоп аңданат,  
Бажы оның айланат.

Энези Ҷанына бас келет,  
Куру Ҷенгин тут көрөт,  
Уулына карузып килейт,  
Бажын оның сыймайт,  
«Балам» — деп, туйка ыйлайт.  
База неме дебейт.

Күүк ай Ҷаңыарда,  
Күзүни күндер турарда,  
Эзендикке бир күн  
Экпиндү солун Ҷайылды.  
Канду Ҷуу бүгүн  
Божогон деп айдышты.

Қанча Ҷылга карыккан,  
Қалыктын күүни Ҷарыды.  
Ачу-коронго калыккан,  
Албаты бүгүн Ҷыргады.  
АраҶан да табылды,  
Алкыш сөстөр айдылды.

Канду Ҷууга баргандардын  
Көп ургуны Ҷанбаган.  
Чактан эзен Ҷангандардын



Шыркалары сыстаган.  
Мун салымдар кенеген,  
Жангыдан жүрерге мендеген.

Чактан арткан Эзендик  
Чала ээн бол калды.  
Чак јондорды кезедип,  
Јүректерге ис салды.  
Јүрүм ичкери алтады,  
Амыр күндөр башталды.

Кара томонло ажанып,  
Кара-боро өскөнис.  
Кунукчыл тандар кажайып,  
Канча шыра көргөнис.  
Өткүн кожондор чөйилген,  
Өскүс жүрүм чүмделген.

### III бөлүк

#### ЈУУНЫН ҚИЙНИНДЕ

Теден, Јамлай, Јазый,  
Јемит, Пошто, Чымдый  
Ээчий-деечий јан келди.  
Эзендик оморды уткыды,  
Эрикчелин ундыды,  
Эр улустар јемелди.

Јанып келген јуучылдарга,  
Јаркынду јараш медальдарга,  
Туура да улустар сүгүнет.



Тул келиндер күйүнөт.  
Жанган улустар ас,  
Жаш төкпөгөр калас.

Эне жердин төжине  
Көп жуучылдар жыгылган.  
Жаш кайыңдар төзине  
Жажына озор тымыган.  
Каны катап согулбас,  
Ат-нерези ундылбас.

Женү алган орооныс  
Жемирилип калган, канайдар.  
Ырысту жаткан болгоныс,  
Же ырыс жок деп кем айдар,  
Жүрүмге улус иженет,  
Жанбагандарды түженет.

## ЖАЛААНЫҢ ЖАНЫП КЕЛГЕНИ

— Жалаа жанып келген — деп,  
Жаан солун угулды.  
Жалаанын энези бөкөндөп,  
Жүреги сүгүнип согулды.  
Уулынын төжинде медальдар,  
Базып отурза, мызылдажар.

Эзендиктин улустары  
Эбире бүгүн көйлөди.  
Аракы-чеген аскылап,  
Жалааны уткып көөрөди.  
Жолуккан улус эзендежет,  
Эзен жанып келген дежет.



Жалаанын кебери, омогы  
Улустарга жарайт.  
Кыжырайт кара сопогы,  
Погондоры жылтырайт.  
Эне-адазы ырысту,  
Жүстери жарык, чырышту.

Уулынын будында өдүги  
Ылтам элебес такалу.  
Чолмондук кийген бөрүги,  
Жуучыл бойы мактулу.  
Күйдүргүшле өт чагат,  
Улустын көстөри кылбыгат.

Баабыйдын жаан уулы  
Канду жуудан жан келген.  
Топчылары жалаң куулы,  
Орден-медаль эдинген.  
Он колы шыркалу,  
Жуунын жолы шыралу.

Төжинде медальдар шыгырайт,  
Энезинин жүреги жымырайт.  
Басканда өдүгү чыкырайт,  
Көстөри сүгүнип суркурайт.  
Уулын удаган сакыган,  
Жанбас болор деп коркыган.

Жууда-чакта жүргенин,  
Жалаа куучындап отурат,  
Ороондор жайымдап, көргөнин  
Ончозын айдып болбос дейт.  
Кирген айылы бозо азат,  
«Пронтовик» деп айдыжат.



Канду жуудан жан келзе,  
Кандый кижн сүгүнбес.  
Кару улуска туштаза,  
Канайып мен өлбөгөм.  
Жалаа удабай калады,  
Жаш сызылып ыйлады:

— Канду жууга жүреле,  
Канайып мен өлбөгөм.  
Канча жылга жуулажып,  
Кандый шыра көрбөгөм.  
Алтайымды санаганам,  
Акту бойым санааркагам.

Женгил эмес жол өдүп,  
Жериме ойто жан келдим.  
Нөкөрлөрүмди эске алып,  
Өткөн жолымды эзедим.  
Кан көп лө төгүлгөн,  
Кару уулдар көп өлгөн.

— Албатыма туштадым,  
Адам, энем, — деп айдат.  
От калапту канду жуу  
Катап болбозо кайдат.  
Көп энелер ыйлаган,  
Көп келиндер тул калган.

— Кару уулым, жан келдин,  
Кату санаа сананба.  
Окты, отты өт келдин,  
Онтоп, уулым, ыйлаба — деп,  
Адазы айдып токтодот,  
Айылдан чыгарып токунадат.



Жалаа кырларды ајыктап,  
Жашталып турат көстөри.  
Кырлардын баштары тымыкта,  
Көгөрөт кобы-өзөктөри.  
Ыраакта қарлу Жаңынаар,  
Көгөлтирим көк ынаар.

Сологойдын белинде  
Солун күүктер эткилейт.  
Узак, узак жүрерин,  
Ырысту бол дешкилейт.  
Жүреги эзейт жүрүмди,  
Келер кеен көрүмди.

Төрөл жерине жан келген  
Жуучыл, байла, ырысту.  
Өлүмди, өчти көп көргөн  
Жүреги онын сысту...  
Кунукчылду көстөр көп,  
Ырысла жарыган жүстер ас.

Бийик чанкыр тегери,  
Тымып калган ап-айас.  
Көк сүмерлер кадалган  
Көжү бийик көк айас.  
Адалар өскөн Алтай бу,  
Амадап сүүген жери бу.

Кааза чадыр айылда  
Каткы, кожон угулат.  
Ол кожоннын күүзи  
Жүректерге томулат.  
Кожондо ырыс, комудал,  
Жанган жуучыл тыгдап ал.



Төрт жылга жуулажып,  
Алтай кожонг укпаган.  
Янынгда октор сыылажып  
Турганын угуп, уйуктаган.  
Шыркалу да болзон жан келген,  
Келиндердин комыдын билген.

— Кожондоп жүрүгөр, келиндер, — деп,  
Эриндери онын шымырайт.  
— Комудабагар, келиндер, — деп,  
Жүреги туудынып жымырайт.  
Жүрүм өчпөс, улалар,  
Жүрек өлбөс, согулар.

Жанган күнди үдежип,  
Жалаа турат жагыскан.  
Келиндер жүзүн үндежип,  
Кожондожот коо, кеен.  
Кырлар кызыл тагдакта,  
Жалбышталат ыраакта.

## ЧЫМДЫЙ

Күзнестин ичинде көрүк  
Карануй толукта мыжылдайт,  
Илгин карды бултайат,  
Чедиргендер мызылдайт.  
Костор күйүп көнжийт,  
Темир кызып өнжийт.

Күзнестин чике ортозында  
Төңөштий чой төжи турат.  
Чымдый деп ус кижин мында



Түжүне ле иштенет.  
Күйген темир куйуксыйт,  
Күлде не де бырыксыйт.

Бу ла кижн ырап барза,  
Кыра ижи туруп калар.  
Кузницазын јаап салза,  
Эбнре улус калактажар.  
Тарбаев Чымдый талайат,  
Тамырлары кырлайат.

Кызыган темирди жалбайта сулайт,  
Кырына тургузып бүктей сулайт,  
Экн учын энгий согот,  
Ортозынан үйттер ойот,  
Бу ла көрзөң, тақа белен,  
Кандый капшай эднп ийген.

Ойто ло көрүк тастайат,  
Чымдый какпыш колго алат,  
Катап ла чедирген чачылат,  
Масказы јаспай чатылдайт,  
Јажык темир белен энгилет,  
Чымдый база нени де эдет.

Салымы башка кижн деп,  
Кнрген улус кайкажат,  
Алтын сабарлу ус деп,  
Оморкожып айдыжат.  
Чымдый удурн унчукпайт,  
Улустар оны мактайт.

Сыны кыска, таларкак,  
Талтандаган базытту.  
Улустарга таңыркап



Билбес, бойы талантту.  
Балтырлары кату,  
Темир соксо, калапту.

Күн кырдан чыккалата,  
Кузницага келет.  
Жалку көзин ачкалакта,  
Жарды терлеп иштенет.  
Түжүне ле узанат,  
Жаныскандыра куучынданат.

Күзнесте болот шыгырайт.  
Чымдыйдын кулагы сыгырайт.  
Масказы тарый танкылдайт,  
Маалкатпай танкылдайт,  
Алтын-Сабар ас отурат,  
Күн үстиле одурат.

Арыдым деп айтпас,  
Айбыдан кыйа чыкпас.  
Тумчугыда кожондоор,  
Туура улусты ондоор,  
Сурагын капшай бүдүрер,  
Ачынза, араай кимиренер.

Ол эмезе унчукпас,  
Билееркекти укпас,  
Нени ле эдип билер,  
Некелтени бүдүрер,  
Ижин сүрекей сүйүт,  
Табыланып шүйүт.

Күзнестинг тыштында абралар,  
Темир тырмууштар, салдалар,  
Бедрезе не ле табылар.



Жилбиркек оогош уулчактар,  
Жинјидий көстү кызычактар  
Жуулза, Чымдый адылар.

Же балдарга Чымдый кару,  
Көстөри жалакай, ару,  
Кату сөстөр айтпайт.  
Колында темир коолойт,  
Жанында балдар соодойт,  
Айтканынан кыйа чыкпайт.

Жобош кылык-жанду киж  
Балдардын бажын сыймайт.  
Жүзи көөлү, апагаш тижи  
Жажайып, темир сыйлайт.  
Балдар оны ундыбас,  
Улус оны андыбас.

Иштенкей киж Чымдый,  
Эткен ижи чындый.  
Улуска тузазы жеткен.  
Жакшыны жүрүмде көп эткен,  
Иштен ырыс тапкан,  
Албатыда магы арткан.

\* \* \*

Жууда өлгөн эрлерди сананып,  
Элдин жүрүми өскөргөн.  
Ишке корлогон колдорго тайанып,  
Эзендик эмештен өңдөйгөн.



## ЭПИЛОГ

Эдил күүктү эне-жай  
Эзендикке жет келди.  
Күзүнгүлү күүк ай  
Божоп, күндөр изиди.  
Жалаңдар эмди чечектейт,  
Жаш бозулар текшилейт.

Көккө болзо, оок мал  
Көдүрөзи тойып калган.  
Алтай жерде ак мал  
Жалаңдарда тойынган.  
Күкүрт күнүг күзүрейт,  
Жаштар жаап, өткүлейт.

Ак мөңкүлөр кайылат,  
Ынаарлар жайылат.  
Агын суулар көпшиген.  
Арык малыс өрүген,  
Кижининг күүни сырыңылайт,  
Күүктер үни жыгырайт.

Көпти көргөн Эзендик  
Өрүп, өзүп жаанады.  
Келер ойди эзедип,  
Корболонып жаранды.  
Жаңы эрлер чыдады,  
Жаш балдары ыйлады.

Азыраган малы көптөп,  
Албаты амыр журтай берди.  
Бөслө кийим көктөп,



Көкип жыргаар ой келди.  
Аш-курсак арбындады,  
Айылдардын ичи жаранды.

Жарганат ла Күдүр  
Колхозтын койлорын кабырат.  
Жалаңдарда чечектер...  
Жайгы эзин жабырат.  
Күдүр чечек үзет,  
Жарганатка көргүзет:

— Бу чечектин жаражын.  
— Чечек жараш болбой...  
Эки бойы жаражып,  
Эрмектежет токтобой.  
Тойынган койлор жалаңда  
Токтоныкпайт кааңда.

Олор экү эмди —  
Эң озочыл койчылар.  
Экилези ырысту,  
Эркиннен өскө, беш кысту.  
Койлорын кичееп кабырат,  
Колхозтор бириккен ой турат.

\* \* \*

Карануй түндерди ойгортып,  
Канча жылга санангам,  
Өткөн ойдун ойгозып,  
Өнжидерге амадагам.  
Санааларым бүдүп калды,  
Сабарларым чылады.



Кезик улус кылык-јанын  
Бу туујыдан таныза,  
Кем-кемизи колын јанып,  
Каран ичинде ачынза,  
Кара санаа јок менде,  
Карузыгам ичимде.

Эзен болзын, Эзендик,  
Эрјинедий Эзендик,  
Оскө ойгө көчө берген,  
Откөн ойди эзеткен,  
Теертпектий ай болгон,  
Тенгериге күн конгон.

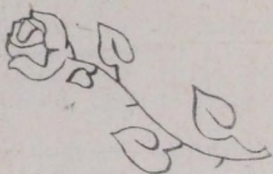
1968—1976 жыл. Улаган.







Ак санаалу жүректе











## КАПИТАН Г. П. МАСЛОВСКИЙДИН ӨЛӨР АЛДЫНДАГЫ ҚЕРЕЕС СӨЗИ

Мениң сүйген кару уулым,  
Сеге катап жолукпас турум.  
Карулу жакылта бүдүрерге барадым,  
Оны бүдүрзем, тирү артпазым.

Же сен, уулым, коркыба, кунукпа,  
Мени жок деп, ачынып бууныкпа.  
Жүрүмде адангла оморкоп жүр.  
Адагнын айтканын, уулым, бүдүр.

Төрөлимди өштүден корулайдым,  
Жүрүмде мени солыырын сен.  
Бажыма жүзүн санаалар эбелет,  
Бараксан энен көрүнп келет.

Төрөлимди өштүден корулайдым,  
Онын учун өлүмнен коркыбайдым.  
Мен партиянын уулы, мен солдат,  
Мендий кижі жүрүмин кысканбай жат.

Төжимде ордендерди уштып оройдым,  
Гвардейский жанла оморды окшойдым.  
Жааназан, уулым, мени ондоорын,  
Адагды жүрегінде сүйп, тоорын.



Менде уул бар, мен ырысту,  
Менин жүрүмим сенде улалар.  
Комудаба, уулым, санааркаба сысту,  
Эненг ле Төрөлинг сени чыдадып салар.

Мен өштүнинг огынан өлзөм,  
Омок кеберинг жүрегимде арчылбас.  
Жалбыш ортозында тирү артпазам,  
Уулым, ыйлаба, уулым, алдырбас.

Сениле кожо мен ас жүргем,  
Сени ыраактан тын сүүгем.  
Менин жанарымды эмди сакыба,  
Кандый да жакылта меге жакыба.

Канду жуу божоп калза,  
Качан амыр жүрүм башталза,  
Суворовский школго үренип бар,..  
О, жүрегимде куйун, кар!

Жакшы болзын, уулым, үйим,  
Жакылтамды слер бүдүрип салыгар.  
Бастыра канымла, жүрегимле сүүйдим,  
Өлзөм, сөөгиме келип барыгар.



ОРУС ЭНЕГЕ  
СТЕПАНОВА ЕПИСТЕМИЯ  
ФЕДОРОВНАГА

Орус эне, слердин алдыгарга  
Бөрүгимди уштып, жабыс эңилейин.  
Јуудан јанбаган уулдарыгарга  
Јерге јетире бажырып ийейин.

Јети уулга тын бергенеер,  
Јетилезин јууга ийгенеер,  
Јети катап јүрегеер сыйрылган,  
Јетилези јүректен айрылган.

Қажы ла уулыгар слерге кару,  
Қажызынын ла көстөри ару,  
Қажызы ла «эне» деп айткан.  
Бир-бирүзи тирү артпас, кайткан?

Јети карындаш јерге јыгылган,  
Јетилези јүрүмнен јылыйган,  
Энениң көстөрине јаштар толгон.  
Энеге сүрекей ачу болгон.

Јети уулдын ат-нерезин  
Јердин үсти уккан болор.  
Јети уулдын карган энези  
Јерге отурып, кунуккан болор.



Канча калыктын канын төккөн  
Канду жуу жүрүмде качан да болбозын.  
Эрке балдарын эмизип өскүргөн,  
Энелер көстөрине жаш толбозын.

Калапту жууда карындаштар кырылган,  
Каны омордын качан да арчылбас.  
Улу жолло уулдарыгар барган,  
Улустар оморды качан да ундыбас.

Төрөлине жети баатыр чыдаткан  
Топ көстү энеге баш болзын.  
Женүнүн күндерин турумкай жууктаткан,  
Жети карындашка мак болзын.



## ЛЕВИТАННЫҢ УНИ

«Москва куучындап туру!» — десе,  
Жүрегим менин жимирей берет.  
Кандый да жаан солунды эзеп,  
Левитаннын уни жерди эбирет.

Оштүнийн табарузын төртөн бир жылда  
Коркушту униле Левитан жарлаган.  
«Фашисттин черүзи Москванын  
алдында» деп,  
Улустар угуп, жаштарын арлаган.

«Москваны алзабыс, озо ло баштап  
Левитанды буурыс» — деп, Гитлер  
айткан.

Кату өйлөрдө Левитаннын уни  
Оштүнийн өкпөзүн өткүрө аткан.

Совинформбюронын жетирүзүн күнүн ле  
Ончо ороондор ол тушта тындаган.  
Баатырдын уиндий, Левитаннын уни  
Болоттый кезип, кату шыгыраган.

— Кызыл мааны рейхстаг үстинде! — деп,  
Төртөн беш жылда көдүрини торгулган.  
Москвада жөнүнүн парады болордо,  
Онын уни өткүн угулган.











Жүректің қараңуы толугында,  
                                    қара санаа жыландый,  
Қоронду тиштерін курчыдып,  
                                    чыгарга белетенип алгандый.  
Ой келише, курч тиштер жүрекке  
                                    макатып кадалар,  
Өчимди алып алайын деп,  
                                    көстөрі оның кандалар.

Жылан коронын божодып,  
                                    жылу канды сорор,  
Қижинің қара қаны көптөп,  
                                    қызыл қаны соолор.  
Көстөрінде көрмөс ойноп,  
                                    қара оттор чағылар,  
Жүрегі онтоп, кородоп,  
                                    қараңуы жүрүмге бағынар.

Қижи кеберін жылайтып,  
                                    кийик андый алгырар,  
Қара санаа макатып,  
                                    қараңуыда қатқырар.  
Мениң қолыма кирдин бе деп,  
                                    меенди сенің өрүмдеер,  
Тамағарга кадалза,  
                                    келер слердин өлүмеер.



\* \* \*

Быжыл тегери күзүрегенин  
                    баштапкы катап уктым,  
Күнөт жерде күүк эткенин угала,  
                    ичимде кунуктым.  
Күнчечектин жалбырагы жайылды  
                    ыраак жалаңдарда,  
Жалбырагына чалындар конды  
                    чыкту, ару тандалда.

Көк-чанкыр жылдыстардын көстөри  
                    ачылган түндөрдө,  
Тулуны кара келиндердин кожоңы  
                    угулган күндөрдө,  
Жайгы эзиндү жалаңда  
                    кулунду беелер киштежет,  
Эмчеги саамчыган ийнөктөр  
                    энирлер сайын мөөрөжөт.

Мөт жууган адарулар  
                    чечектерге конгылайт,  
Көдүргенче коштойло,  
                    уйазына уур жангылайт.  
Кызыл-күрөң жиилектер  
                    эм тургуза бышкалак,  
Ак мөңкүлөр тошторы астап  
                    эмди кайылгалак.



Көк тегери булутап,  
                                јарсылдада каткырат,  
Күмүш күннинг чокторы  
                                јаландарга урулат.  
Откүн үндү күүктер  
                                јайканып эдер ой келди,  
Одуп калган ойлөрдө  
                                бала тужым эзелди.

Ырысту, шыралу жүрүмде  
                                эмди көпти ондойдым,  
Кезикте жүрүмди озолоп,  
                                кезикте эмеш сондойдым,  
Көдүрилген жүрегимди  
                                чакпындарга соктыргам,  
Кеен сыска туттуруп,  
                                јай келерин сакыгам.



\* \* \*

Бу тымыкта кем кожондойт,  
кем кожондойт бу тымыкта?  
Бу айдында кем кородойт,  
кем кородойт ак-жарыкта?  
Келинек коркушту түбекке түжүп,  
кородойт ак-жарыкта.  
Ол келинди билерим,  
түбегин жүрегим оңдойт.

Бу жүрүмде кунукты  
сүрекей жараш жаш келин,  
Ай чалыган көстөринде  
ак куулардын кебери.  
Ак-жарыкта жагыскан,  
жагыскан арттым мен дейт,  
Көөркийим барган, эжим өлгөн,  
эптү сүүген кижим дейт.

Ол келиннин кожонгына  
жүрегим сыстап шылынды,  
Агару сүүштин ачузына  
акту сөзимди айдындым,  
Ай чалыган көстөринде  
ару жаштар көрүнөт,  
Куулгазын оттор чагылып,  
кунукчылга көмүлөт.



Ол келиннинг сўўжинде  
сўт сўмердин арузы,  
Ол келиннинг кожонгында  
сўўген жүректинг ару сызы.  
Ондый жараш келиннинг  
жолын түбек не кечти,  
Онын сўўген жагыс эжин,  
айса болзо, коп кести.

Бу жылдысту тымыкта  
ол айлында кожондойт,  
Ырысту жоннын ортозында  
ол жагыскан кородойт.  
Ай канатту салкындар,  
сынын сыймап ийигер,  
Ак санаалу улустар,  
алкыш айдып беригер.



## ТУЛ ЭНЕЛЕР

Жуунын ойинде тул энелер  
Жууркандап, балдарын турумкай  
чыдаткан.

Кезиктери жүрүмнөң ырап барган,  
Кезиктери эмдигенче турушкан,  
чыдашкан.

Олордын жүрүмин, салымын сананзам,  
Орой санаа алынганым кыйнайт.  
Энелериске жалакай болгоныс па?  
Жүрүмин, жүрегин ондогоныс па?

Жаактарын ачу жаш өртөгөн.  
Олор жүрүмде нени көрбөгөн:  
Жаандардын алдына жалынган да,  
Жагыскан ыйлап, кыйналган да.

Эзен арткандары кезиктери ырысту,  
Кезиктери жүрегинде каран сысту.  
Жылдар сайын олор астайт,  
Улуска артык сөстөр айтпайт.

Жүрүм ичкери барып ла жат,  
Алдында жылдар астап ла жат.  
Айса болзо, карган энегер  
Эртен жыгылар, энегерди кичеегер.

Жуу божоголы удап калды,  
Жуурканда балдар чыдап калды.  
Тул энелердий турумкай болыгар,  
Жиит үйелер, олорды тоогор.



## УУЛЧАГЫМ УЙУКТАЙТ

Баштак уулымның тумчугы сыйыктап,  
Бараксан нени түженет не?  
Адалу, энелү айылында уйуктап,  
Айландыра жүрүмге сүүнет не?

Түжиле жүгүрген буттары амырап,  
Уулчагым терең уйуктайт ошкош.  
Арыган балтырлары араайын жымырап,  
Өзүңир жулукла толот ошкош.

Омок уулчактар биригип жуулышкан,  
Ойынчык автоматту жуулашкан.  
«Кайучы» болгон, каткырып ойногон,  
«Немис» болорынан уулчагым  
мойногон.

«Атакага» барарда ура-а деп  
кыйгырган,  
Алдында төңөзөккө индигип  
сыйрылган.  
Өрө турган өштүни кырган,  
Эңирде айлына аштап жанган.

Энези барда эркелетпей канайтсын,  
Адазы барда алкышту болбайсын.  
Je мен адамды качан да көрбөгөм,  
Адам бойының салымыла өлбөгөн.



Ол жууда өлгөн, жуудан жанбаган,  
Төрөлин бойынын төжиле корыган.  
Энем жаныскан жакшы жүрүм көрбөгөн,  
Онын учун, байла, эрте карыган.

Уйуктап жаткан уулымды көрүп,  
Бала тужымды ичимде санандым.  
Уулчагым адалу, уулчагым энелү деп,  
Бажын сыймап шымырандым.

Эртен ол ойто ло жүгүрер,  
Кара жолдорды катап тибирер,  
Огош буттары элес эдер,  
Одордын жылузын жолдор сезер.



\* \* \*

Келиндер кожондойт, келиндер  
                                бијелейт бу тымыкта,  
Кереес жүрүмис кыска дегендй,  
                                олор кунукта.  
Кем де билбеген, кем де көрбөгөн  
                                ай чыкканын,  
Келиндердин кожонгында,  
                                келиндердин кунугында  
                                астықаным.

Келиндер бүгүн кунугып алар,  
                                кереезин айдар,  
Кем де оморды бу жүрүмде  
                                ачындырбаза кайдар,  
Омордын күүнин, омордын  
                                ырызын жаба баспагар,  
Очокто одыбыс омор јок болзо,  
                                өчүп калар.

Келиндердин кеен кеберлерин  
                                көргөмдө, күүним јарыйт,  
Келиндерди, байла, керсү балдар  
                                айылдарында сакыйт.  
Омор бүгүн амырап алар деп  
                                сананган ошкош,  
Не бијелебес, не кожондобос  
                                ончолоры бүгүн бош.



Эртенги жүрүмди, эртенги күнди  
                                кудай билер болбой,  
Эрке балдары некегелекте,  
                                олор ойногой.  
Ырысту болорго олорго, байла,  
                                көп керек эмес,  
Амыр Алтайда алтай келиндер  
                                кожондорун үспес.

Келиндер кожондойт, келиндер  
                                бијелейт ай тымыкта,  
Келиндердин кожонгынын күүзи  
                                торгулат ыраакка, ыраакка.  
Айдын талада, амыр талада  
                                олорды тындайдым,  
Алтай келиндердин кожонгун угуп,  
                                анда ыйлайдым.



\* \* \*

Улустар качан да јакшы,  
                                улустарда јаман јок.  
Улустарга карузызан,  
                                көстөринде ару чок.  
Улустарды жүрүмимде  
                                сүйүп жүрген эмезим бе?  
Улустын санаа-күүнин,  
                                жүрүмин мен билбезим бе?

Бис совет улустар деп,  
                                олор оморкоп айдыжат.  
Энгир кирзе, оромдордо  
                                эзин тынып базыжат.  
Қажы ла јанынан көргөжин,  
                                кайкамчылу улустар,  
Ижин иштеп жүргежин,  
                                билер, эдер устар.

Кой кабырып, кобыларда  
                                кожондожып жүргүлейт,  
Кунукчылды, эрикчилди  
                                жүрекке жуутпай сүргүлейт.  
Эмди неге кунугар:  
                                ончолоры ырысту,  
Эдер-тудар улустар  
                                эрикпейтен учурлу.



Орооныста албаты  
                         омок ичкери көргилейт,  
 Бешжылдыктар алтамында  
                         амадубыс дешкилейт.  
 Башкарунын айтканы  
                         jүректерине жуук, јарт,  
 Сондоп калган кижини  
                         соодотпой, өрө тарт.  
 Айылдарында улустын ырыс,  
                         jөөжө, балдар бар,  
 Jүрүм, салым кезикте  
                         келишпезе канайдар.  
 Иштеп, иженип jүргежин  
                         качалап јок болбойтон,  
 Кизи деп неменин jүрегине  
                         кирелү неме толбойтон.  
 Кажы ла кизи jүрүмде,  
                         байла, башка ырысту,  
 Кажы ла кизи jүрегинде,  
                         байла, башка сысту.  
 Бис ончобыс улустар, билгир,  
                         сескир кижилер,  
 Ырысту бойыбыс таппазаас,  
                         өскө кемге иженер?  
 Улу-јаан орооныста  
                         ончолорыс бис омок,  
 Ыраак изү ороондордын  
                         албатызына бис јозок.  
 Төрөлистин төжинде  
                         Москва деп город бар,  
 Оноор барган согында  
                         Мавзолейге кирип бар.



Бу жүрүмнинг толкузы  
ого једип тымыган.  
Ого кирген улустар экинчи жүрүм,  
тын алган.  
Кажы ла кижі жүрүминде  
Москвада болзо сүүнер.  
Москвада катап болойын деп  
јүрегі оның түгенер.



## СУУГЕН ЧЕЧЕК

Айылымда менин кызыл розанын  
Чечеги айдында жайылып калды.  
Эртен тура көзимди ачала,  
Көрүп ийдим кызыл кайкалды.

Роза чечектеп келген тужында  
Күүним жарып, сыным жеңилет.  
Узун чичке төстүн бажында  
Кыпту роза жараш эңилет.

Сенин жаражыңды, сүүген чечек,  
Жебреннен бери поэттер мактаган.  
Сүрлү жараш сөстөр бичилген,  
Сүүшкендер сени жажына алкаган.

Эмди сен менин айылымда  
Эрке чечегеш чечектеп жадырың.  
Мен сени сүүп кичееп турадым  
Сен жаңыс ла чечекте, көөркийек.

Ак-жарыкта күннин алдында  
Сеннен жараш чечек жок.  
Чечекте, роза, менин айлымда  
Тышкары кыш, тышкары соок.

Кеен-жараш сүринди мен  
Үлгерлеп, кайкап, мактап салайын.  
Ичимде көп санаалар сананып,  
Жаныга отуруп, амырап алайын.



## ЫРЫСТУ ДЕП АЙДЫШСЫН УЛУСТАР СЕНИ ЈАЗЫНА

Көөркийингди саказын, санаангы көп кубултпа,  
Сакуп билер кижиги — жүрүминде ырысту.  
Көп улустар көзинче, көөркийегим, кунукпа,  
Кунугын кижиги качан да жазырып жүрер учурлу.

Жүрүм сени жыга согуп, чакпыныла апарза,  
Жүрегингди соодып, кеберингди кубултса,  
Эриндерингди тиштенип, эртенги күнге ижен,  
Салымынга салдырбай, эрчимдү тартыш, иштен.

Жүрүм дегени, көп сабазы, сакубаган учурал,  
Өдүп калган жүрүмингди өкпөлөнбөй кычырал.  
Кара санаа келтейин качан да сен караба,  
Кара санаа тармалу, кару кижини қаргаба.

Жүрүмде кижинин амадузы — жүрегинин  
айтканы.

Жүс тагманын ортозынан бир тагманы атканы.  
Аткан согында жастырба, амадуунга чике көр,  
Бир жастырзан, экинчи катап жастырбай жүр,  
нөкөр.

Экинчи катап жастырзан, жүрүмин сенин  
жанжыгар,  
Эш немеге јединбес деп эбире улус айдыжар,  
Улустын алдына түшпеске, жүрүминде албадан,  
Амадуунга једерге, өрө тартын, кармадан.



Ичинде кереес санаанды улустарга айтпа,  
Кем де сени ол тушта өчөп, өштөп каткырар.  
Ал санаанды айдынба, акыр, калак, анайтпа,  
Жарып күйген жылдызын там ла ырап жылыйар.

Совет жаннын жакшызына жүрегинде ижен жүр,  
Ырыс ылтам качашса, омок каткыр, түкүр.  
Амыраарга сананзан, аргымактын токумын ал,  
Жүрегинге сенин толзын жүзи жарык токунал.

Туйуксынбай жүрүмде турумкай да тартыш,  
Керде-марда, кем билер, ырызын алтам  
базында.  
Алдындагы жолынды жарытсын жарык жарыткыш,  
Ырысту деп айдышсын улустар сени жажына.



## БАЛАНЫҢ КУУНИ АРУ, КАРУ

Баланың күүни ару, кару,  
Балдарыс биске качан да агару.  
Баланың күүнин карузып корыгар,  
Баланы жамандап качан да айтпагар.

Жаман айтсагар, бала ундыбас,  
Айткан сөзигер жажына арчылбас,  
Карып та калза, эске алар,  
Каткырып та жүрзе, каран сананар.

Баланың жүреги ончозын сезер,  
Кату сөстөр каарып кезер,  
Баланың жүрегине кан кулчугар,  
Балага кату не унчугар?

Бала жалакай, бала кижизек,  
Жаман айтсагар жажына килинчек.  
Баланың көстөри кижиге кару,  
Сызылган жаштары арудан ару.

Бала баштак, сөс укпас та болор,  
Балазак күүнеер кезикте жоголор.  
Кол тийдирзегер, кородоп ыйлаар,  
Комудалду ойдө ырыс сыйлаар.

Баланы өткүрө балазытпас керек,  
Бала киж жаныс ла кичинек.  
Баланы сокпогор, туза жок темей,  
Балада жаман жок эмей.



## ПАСЛЕЙ САМЫККА

Санаанга кирет пе кышкы Улаган,  
Кышкы Улаган, ак мөңкүлөр.  
Эрмек-куучыныс эгирде улалган,  
Жуулган эди айлыма нөкөрлөр.

Сен куучынчы, эркин поэт  
Кӧӧрӧп кӧпти куучындаган эдинг.  
Табакта буулап јаткан эт  
Какайдын дежерде, кайкаган эдинг.

Бис түниле куучындажып,  
Бийик жүрексир, санаалу болгоныс.  
Чөөчөй тудуп амзаганыс,  
Чөкөмји югынан амадаганыс.

Анчы, койчыларга үлгерлер кычырып,  
Теленит јонло таныжып алган.  
Улаган јараш алтай эмтир деп,  
Айткан сөстөрін меге јараган.

Сүрекей айдын кышкы энгирдин  
 Жаражын кайкап турган эдибис.  
 Сүмерлердин чогын жүрегиске  
 тартынып,  
 Сүт айдынга жайкаткан эдибис.



## ПУШКИН ЛЕ БЛОКТЫ САНАНЫП

Турамда тымык, тўн, лампа...  
Қарамтыккан стенеде Пушкин, Блок...  
Монкўлик кеберлери тымык, ару,  
Јўрегиме менинг јуук, кару.

Ойгор поэттер озогы јўрўмнен  
Јылдарды өткўре мендеп  
кўргилейт.

Эмдиги өйдө, эмдиги јўрўмде  
Сезилбеген јажытты терең сескилейт.

Олор онбос ўлгерлер бичиген,  
Омок јўректў талантын кичееген.  
Кўпти эткен, кўпкө јеткен,  
Јўрегиле сескен, јўрўмди билген.

Бичип салганы биске кереес,  
Јўрегиске јўрўми кары эмес,  
Қажызының ла салымын, санаазын  
билерис,  
Ўлгерлерин кычырзаас, сўгўнер јўрегис.

Ондый поэттерле албаты оморкойт,  
Бичигени јондорго аржан суудый.  
Тенек улустар тееркеп, кооркойт,  
Тедў бойыска олор туудый.



Уур санаалар жүрегимди басканда,  
Ундыбай оморды кычырып турадым.  
Тенгери алдында тегине баскындап,  
Телекейле арутанган күүндү барадым.

Улу поэттер слерге карузып,  
Унчукпай турамнын ичинде турадым.  
Пушкин ле Блоктын ашкан ажусы  
Ончо жондорго кереес деп санандым.



## ЈАСКЫ ЭНИР ЈҮРЕГИМДИ ОЙГОСКОН

Чаңкыр энирде турлуга јеттим,  
Күдүчи кыстың көстөри јалакай.  
Көксинде көйлөгөн санааларын сестим,  
Күүни ару, сүрекей шыраңкай.

Јаскы энир јүрегимди ойгозот,  
Јалакай кыстың эрмеги тату.  
Јаланда койлор курагандарын  
тойгызат,  
Јинт көөркийдин јүреги апту.

Чике көргөмдө эмеш кемзинип,  
Јажытту јараш күлүмзиренип турат.  
Чаңкыр энирде эмеш эшсинип,  
Јинт јүрегин сакылта толтырат.

Јаланда јажарган көктин јыды  
Јарт ла мени эзиртет ошкош.  
Јанымда турган кыстың тыныжы  
Эди-канымды изидет ошкош.

Салымым мениң башка да болзо,  
Санаамды салгам ол кыска.  
Јаңыс ла бистин туштажубыс  
Јаантайын эмес, кыска.



## ТОСКУРЛУ АИАҢДА ОДУ

*Топчин Лазарьга*

Тоскурлу айаҥда аҥчылар одузы  
Көстөримди јумзам, иле көрүнөт.  
Эңир ле кирзе, аҥчылар соодузы  
Эптү эрмек-куучындар көндүгөт.

Јебрен каҥыл мөштинг төзинде  
Қачаннаҥ бери аҥчылар  
амыраған.

От одыар алдында олоҥ  
Алтайдың сынына амыргылаган.

Амыргының үнин ай тыңдалап,  
Эн тайганың үстинде турған.  
Ыраакта сындарда сығындар  
эткен,  
Аҥчылар аҥның јилигин јарған.

Бу озогы одуга түжеле,  
Буурыл кайчыларды ичимде  
санангам.

Чанкыр сында чалынду айаҥга  
Чанкыр эңирде адымды улааргам.

Улу каҥыл мөштинг төзинде  
Уулдар этти улдуктырган эди.



Тайга дезе тагыла шуулаган,  
Яныста јаркын суучак  
шынгыраган.

Ол одуны эске алгамда,  
Јебрен алтай кай угулат.  
Тыгдап турзам, таг алдында  
Јериске сыгыннынг ўни торгулат.



## ПОЭТТЕРДИ ЧЕБЕРЛЕГЕР

Улустар, чебер болыгар!  
Чебер, улустар, чебер!  
Алдыгарда поэт турза,  
ого јаман этпегер.  
Поэттинг шылынган јүрегинен  
колынды капшай туура тарт.  
Иштегкей койчы, ишмекчи,  
калак, ол ло бойын арт.

Поэттинг јүрегинде тынгыскыган  
кызу кылла ойнобо,  
Айлында кыбыга алтап кирзе,  
ачынып ого мойнобо.  
Поэттинг јүрегинде ару, ару,  
арудан ару, ару күйүн,  
Јакшы поэт суруулда,  
јаан кереес бүгүн.

Јажу кылга табарзан,  
јалкын сени согор,  
Јалакай јүрек кандалза,  
сорбуланып соор.  
Поэтке өткүн күйүн керек,  
эн эрчимдү јүрек керек,  
Поэтти өчөп, өштөп турзан,  
сен јүрүмде тенек.







\* \* \*

Ак-чек улустар  
    jүрүмде кезикте jастырат,  
Jимекчилер, куурмакчылар  
    ырызын белен ычкынбайт.  
Jозокчы кижинин алдына  
    jолбаштаачы отурат,  
Ачык-jарык улустар  
    агын-көгин куучындайт.

Jылбынгууш кижиге жарамсыз,  
    jаагына окшоп ийер,  
Кызыл түлкүнүн куйругундай  
    тиги жеңил, jакшынак.  
Кызыран кижинин айтканы  
    jүрегинди каарып тийер,  
Je jозокту улустарга  
    бу jүрүмде jaан мак.

Копчы улустар коп jайза,  
    корондузы коркушту,  
Ак санаалу улустар  
    ак-jарыкта алкышту.  
Кедер кылык-jандуунун  
    айткан сөзи тескери,  
Ачына берзе, андышса — jүзи  
    тунук тегери.



Оморкоп, опту улустын  
                                бажы белең эңилбес,  
Jүрүмде ичкери jүткүзе,  
                                күүни онын jенилбес.  
Оштөңкөй кижининг ичинде  
                                түүнчектер түүлер,  
Jүзүн-jүкпүр санаалардын  
                                катыс каразы шүүлер.

Төп, керсү улустар  
                                бу jүрүмде килеңкей,  
Айылында да, ижинде де  
                                акту бойы кичеңкей.  
Jайалтанын jаркыны  
                                көстөринең көрүнер,  
Бийик санаа-канады  
                                биске тийип, чөңүлөр.





## БАЖАЛЫКТАР

Эзендик. (Поэма)	5
Капитан Г. П. Масловскийдинг өлөр алдындагы кереес сөзи	77
Орус энеге Степанова Епистемия Федоровнага	79
Левитаннын үни	81
Ак санаа ла кара санаа	83
«Быжыл тенери күзүрегенин баштапкы катап уктым...»	85
«Бу тымыкта кем кожондойт, кем кожондойт бу тымыкта...»	87
Тул энелер	89
Уулчагым уйуктайт	90
«Келиндер кожондойт, келиндер бијелейт бу тымыкта...»	92
«Улустар качан да јакшы, улустарда јаман јок...»	94
Сүүген чечек	97
«Ырысту деп айдышсын улустар сени јажына...»	98
Баланын күүни ару, кару	100
Паслей Самыкка	101
Пушкин ле Блокты сананып	102
Јаскы энир јүрегимди ойгоскон	104
Тоскурлу айанда оду	105
Поэттерди чеберлегер	107
«Ак-чек улустар јүрүмде кезикте јастырат...»	109



Суркашев Байрам Кундулеевич

ГОРЫ МОИ — КОЛЫБЕЛЬ МОЯ

С т и х и

На алтайском языке

Редактор Б. Ч. Телесов. Художественный редактор В. И. Ортогулова. Технический редактор М. Г. Шелепова. Корректор Р. Д. Суркашева.

Сдано в набор 11/XII 1979 г. Подписано к печати 22/I 1980 г. Бум. тип. № 1. Формат 70×100 1/32. Усл. п. л. 4,5. Уч.-изд. л. 4. Заказ 4423. Тираж 1000 экз. Цена 40 коп. АН 10121.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, ул. Горно-Алтайская. 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.







40 АКЧА